

Gespeelde voorlichting

Motivaties en belemmeringen van *educadores* voor en bij het maken van educatief theater over
HIV/Aids en seksualiteit in Guatemala

Bachelorscriptie Culturele Antropologie

Marianne Kaufman

Bachelorscriptie Culturele Antropologie 2011

Titel: Gespeelde voorlichting: Motivaties en belemmeringen van *educadores* voor en bij het maken van educatief theater over HIV/Aids in Guatemala

Naam: Marianne Kaufman

Datum: 24-06-2011

Studentnummer: 3270041

E-mailadres: mariannekaufman@gmail.com

Begeleider: Kees Koonings

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Het onderzoeksgebied op de kaart.....	6
1. Inleiding.....	7
2. HIV/Aids en educatief theater in theoretisch perspectief.....	11
2.1. HIV/Aids, seksualiteit en de invloed van armoede.....	11
2.2. HIV/Aids en sociale uitsluiting.....	14
2.3. Doorbreken van de cirkel: preventie van HIV/Aids.....	16
2.4. De strategie: theater als educatie- en communicatiemiddel.....	17
2.5. Context: <i>Proyecto Payaso</i> in Guatemala.....	19
3. ‘Het verborgene in het licht zetten’: <i>Luces Escondidas</i>.....	22
3.1. De groepssamenstelling en het gebruik van educatief theater.....	22
3.2. <i>Agency</i> en onderlinge communicatie.....	29
4. Waarom lachen om HIV/Aids?.....	31
4.1. Seksualiteit en bescherming.....	31
4.2. De beleving van armoede.....	34
4.3. Educatief theater.....	35
5. Een struikelende clown.....	38
5.1. HIV/Aids en seksualiteit.....	38
5.2. Educatief theater en samenwerken.....	39
5.3. Politieke belemmeringen.....	43
Conclusie.....	45
Bronvermelding.....	49

Bijlagen.....	53
Bijlage 1. Reflectieverslag.....	53
Bijlage 2. Samenvatting in het Spaans.....	56

Voorwoord

Vanaf oktober 2010 ben ik bezig geweest om mijn onderzoek bij *Proyecto Payaso* in Guatemala te laten plaatsvinden. Deze organisatie werkt samen met theatergroepen om voorlichting te geven over HIV/Aids. Mede dankzij mijn liefde voor theater, interesse in werken met jongeren en thema's zoals etniciteit, seksualiteit en gezondheid, was deze organisatie voor mij de ideale plek om onderzoek te doen. Ik ben erg blij dat dit gelukt is. Maar hoewel ik het onderzoek en de scriptie individueel heb gedaan en geschreven, was dit niet mogelijk geweest zonder een aantal andere mensen. Die wil ik hierbij graag bedanken.

Tony, één van de oprichters van *Proyecto Payaso*, heeft vanaf het moment dat ik in Guatemala aankwam me bij de organisatie betrokken, vertrouwen in me gehad en me alle informatie en boeken gegeven die ik nodig had. Lorena, Stef, Angel en Gladys heetten me regelmatig welkom bij de activiteiten van *Proyecto Payaso* en kwamen met tips en interesse.

Daarnaast bedank ik mijn gastouders Sandra en Leo en hun zoontje Leo David, die me 2 maanden lang niet alleen een huis hebben aangeboden, maar ook een thuis. Waar ik kon bijkomen, kon kletsen, lachen en uren kon zitten typen. Ook was het erg fijn om af en toe met sommige medestudenten die ook in Guatemala onderzoek deden, ervaringen uit te wisselen en Nederlands te praten. En hoewel ik graag zoveel mogelijk in de cultuur en de ervaring wilde opgaan en daarom het contact met mensen in Nederland wat beperkt heb, was het toch erg fijn om af en toe met vriendinnen en mijn zusje te skype. In het bijzonder wil ik mijn ouders Lies en Leo bedanken voor de financiële en emotionele steun. Daarnaast mijn scriptiebegeleider Kees Koonings, voor de goede begeleiding, uitlenen van boeken en de kritische maar altijd opbouwende feedback.

Maar de mensen aan wie ik de meeste dank verschuldigd ben zijn de *educadores* van theatergroep *Luces Escondidas*, bij wie mijn onderzoek plaatsvond. Ik mocht hun echte namen in het dankwoord zetten, wat ik graag doe. Om anonimiteit ten opzichte van verstrekte informatie te garanderen, heb ik in de scriptie hun namen en die van andere betrokkenen veranderd en deze pseudoniemen, evenals het geslacht, afgewisseld.

Juanita, Giovanni, Gaspar, Lilia, Chona, Angelica, Abner en Manaces: muchas gracias. Voor alle tijd die ik met hen kon doorbrengen, voor het geduld, de openheid, het plezier en voor het kijkje dat ik heb mogen krijgen in hun werk en in hun leven. Ik zal niet vergeten dat ik achter in de pick-up stond met vier *educadores*, op weg naar een school en rijdend door de arme, kleurrijke en prachtige omgeving van de omgeving van Chimaltenango. We maakten grapjes over de bergen stof die in ons gezicht en haren werden geblazen en de zon brandde op mijn gezicht en schouders. Wauw, dacht ik. Wat ben ik blij dat ik hier ben, met deze mensen, in deze omgeving en dat ik dit kan meemaken. Ik hoop dat deze scriptie jullie recht aandoet.

Het onderzoeksgebied op de kaart

1.

2.

1. Guatemala op de wereldkaart¹
2. Kaart van Guatemala. Panajachel, waar ik woonde, en San Pablo la Laguna, waar de thuisbasis van *Lucas Escondidas* is, liggen beiden bij Lake Atitlán.

¹ Bron: www.google.com

1. Inleiding

“Je gezondheid is een spel”²

Wat voor spel? En waarom? En op welke manier wordt door middel van theaterspel uitgelegd hoe je dit spel kan winnen?

De theatergroep *Luces Escondidas* gaat de uitdaging aan. Zij werkt samen met de non-gouvernementele organisatie *Proyecto Payaso* om voorlichting te geven over HIV/Aids. Zoals de titel laat zien, gebruiken *Luces Escondidas* en *Proyecto Payaso* hiervoor (straat)theater en clowns. Zo willen ze de communicatie over dit onderwerp opener laten zijn en daarmee de verspreiding van het virus tegengaan.

HIV/Aids is een groeiend probleem in Guatemala. Volgens de statistieken van UNAids zijn in Guatemala 0,8% van de volwassenen seropositief, wat uitkomt op 59.000 mensen. Er wordt echter aangenomen dat het er in praktijk veel meer zijn. Dit komt onder andere door het onduidelijke testen en veel besmette migranten die het land binnenkomen. Guatemala en Honduras hebben het hoogste percentage aan HIV besmettingen in Centraal-Amerika (Replogle 2005, UNESCO 2005, Usaid Guatemala 2010). Risicogroepen in Guatemala voor het oplopen en verspreiden van HIV/Aids zijn mannen die seksueel contact hebben met mannen en mannen en vrouwen die in de commerciële seksindustrie werken. Eerdere cijfers geven ook een risico aan op een epidemie binnen de inheemse populatie, voornamelijk Maya's, de groep waar *Proyecto Payaso* zich op richt. Er zijn plannen opgezet vanuit de regering voor preventie van HIV en Aids, maar implementatie hiervan vindt nog niet overal plaats. Goede medicijnen bereiken in Guatemala slechts 37% van de besmette mensen (Usaid Guatemala 2010). De belangrijkste factoren in Guatemala die het volgens UNESCO lastig maken om de verspreiding tegen te gaan zijn armoede, religie, gender en onjuiste ideeën (UNESCO 2005). Deze concepten zullen theoretisch worden uitgediept in hoofdstuk twee. De ziekte en het daaraan gekoppelde onderwerp van seksualiteit is in dit land een gevoelig onderwerp en open en volledige communicatie hierover is zeldzaam. Ook educatief theater komt weinig voor hoewel het een erg nuttige bijdrage kan leveren aan een opener communicatie over moeilijk bespreekbare onderwerpen. Het kan gevoelsmatige grenzen binnen het kader van normen en waarden verleggen en reflectie hierop bevorderen (McGregor 1977).

Mijn onderzoek vond plaats bij *Luces Escondidas*, die bestaat uit acht spelers tussen de 18 en 24 jaar oud, allen van inheemse afkomst. Vanwege de relatief korte tijdsduur wilde ik mij graag richten op een kleine groep, om op die manier zoveel mogelijk tijd met mijn informanten te kunnen doorbrengen en veel informatie te verkrijgen. Bovendien was mijn onderzoeksvraag gericht op de

² Uitspraak van David, Pochuta, 21-3-2011

actoren die met dit thema en methode van educatief theater (samen)werken. Ik richtte mij niet op het resultaat van deze methode of de reactie van het publiek. Hier is al veel onderzoek naar gedaan en ik wilde de andere kant, die van de groep, belichten. Zij bevinden zich zelf in culturele kaders waarin het praten over HIV/Aids en seksualiteit erg lastig is en waar educatief theater niet of nauwelijks wordt gewaardeerd of serieus genomen. Ik vroeg mij af waarom ze dit werk toch doen en hoe ze dit ervaren. Dit leidde tot de centrale vraag:

‘Hoe werken de *educadores* van theatergroep *Luces Escondidas* samen om educatief theater te maken over HIV/Aids en welke motivaties en belemmeringen ervaren zij hierbij?’

Met deze centrale vraag en dit onderzoek wilde ik naast zelf ervaring opdoen, ook een nuttige bijdrage leveren aan *Proyecto Payaso*. Dit was bovendien één van de voorwaarden van hun kant om mijn onderzoek te kunnen laten plaatsvinden. Om dit te bereiken heb ik de centrale vraag samen met de organisatie opgesteld. *Proyecto Payaso* wilde meer inzicht krijgen in de ervaring van de *educadores*. Omdat zij zelf een andere (machts)verhouding met hen hebben, leek het hen nuttig om dit te laten onderzoeken door een buitenstaander. De *educadores* waren immers niet van mij afhankelijk voor geld of werk en bovendien zou ik daar na verloop van tijd ook weer weggaan, waardoor de communicatie opener kon zijn. Met de *educadores* heb ik gesproken over de centrale vraag en over voor beide partijen nuttige onderzoeksmethoden. Ik hechtte veel belang aan interviews met hen, omdat ik op deze manier dieper kon ingaan op onderwerpen en hen individueel kon spreken. Daarnaast waren we het erover eens dat ik bij zoveel mogelijk activiteiten aanwezig zou zijn om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen. Deze participerende observatie zorgde voor het opbouwen van een goede verstandhouding en dit kwam de interviews ten goede. Ook heb ik twee workshops gegeven om de band met de *educadores* te versterken en om iets terug te doen voor hen. Deze richtten zich op het oefenen van een groepsinterview dat ze voor de televisie zouden moeten gaan doen waarbij ze kort en bondig de belangrijkste aspecten van hun werk moesten vaststellen en vertellen. Deze informatie was voor mij ook relevant. Daarnaast liet ik hen spellen doen waarbij samenwerking, theater en het thema van HIV/Aids en seksualiteit werden gecombineerd. Omdat deze workshops in het begin van mijn onderzoek plaatsvonden, zorgde dit meteen voor het opbouwen van vertrouwen en kon ik hen op een informele manier leren kennen. Voor de *educadores* was het belangrijk dat ik de verkregen data naar hen terugkoppelde, zodat ze meer inzicht konden krijgen in de motivaties en belemmeringen die de anderen binnen de groep ervaren. Op 18 april heb ik een conclusie gepresenteerd met de voor hen relevante data, die ik op grote papieren had geschreven. Hierbij heb ik dezelfde verdeling gebruikt als in de hoofdstukken in deze scriptie.

Ook focuste ik mij op de relatie tussen de persoonlijke motivaties en belemmeringen en de sociale en culturele kaders. Door de maatschappelijke motivaties en belemmeringen te onderzoeken kon ik de specifieke casus in een breder perspectief stellen: die van de problematiek van HIV/Aids in Guatemala. Met deze scriptie wil ik dan ook bijdragen aan kennis over het maken van educatief theater in een groep als middel van preventie van HIV/Aids in Guatemala. Om verspreiding tegen te gaan is kennis over deze ziekte in sociale en culturele context noodzakelijk, net als inzicht in manieren van preventie en communicatie die hierop aansluiten.

Bij elke vorm van (antropologisch) veldwerk speelt de aanwezigheid van de onderzoeker een belangrijke rol. Dit was in mijn geval net zo, zeker omdat ik zo intensief in één relatief kleine groep mijn onderzoek deed. De participerende observatie ging ver: ik ben één keer vijf dagen mee geweest met een *gira*, een tour langs verschillende scholen, en was toen 24 uur per dag met de *educadores* samen. Ook heb ik tegen het einde van mijn onderzoek, toen ik de voorstelling al een behoorlijk aantal keer had gezien en vertrouwd was geworden met mijn informanten, een keer meegespeeld in de voorstelling. Hierdoor kon ik de vertrouwensband nog meer versterken en kreeg ik een beeld van en informatie over de ervaring van de *educadores* tijdens en vlak voor het spelen. Alle informatie die in deze scriptie staat is echter gebaseerd op mijn subjectieve waarneming. Ondanks dat ik veel antwoorden vaker terughoorde, geprobeerd heb om zo objectief mogelijk te zijn en data eenduidig probeerde te analyseren en coderen, pretendeer ik hier niet 'de waarheid' over *Luces Escondidas* op te schrijven. Dit is ook niet nodig: juist de antropologie gaat bij uitstek uit van meerdere en geldende waarheden op basis van interpretaties, mits goed onderbouwd. Desondanks neem ik geheel de verantwoordelijkheid op me bij eventuele onjuistheden in deze scriptie met betrekking tot aspecten van *Luces Escondidas*. In het reflectieverslag zal ik dieper ingaan op mijn ervaring en rol als veldwerker en invloed van mijn aanwezigheid op de contacten met mijn informanten en daarmee op de data.

Ik heb mijn scriptie als volgt opgebouwd. In hoofdstuk twee zal een theoretisch fundament worden gelegd. Aan de hand hiervan wordt de data geanalyseerd, in perspectief gesteld en wordt bekeken of de praktijk overeenkomt met de literatuur. De verspreiding van HIV/Aids is sterk gerelateerd aan seksualiteit en gender, politiek beleid, het schenden van mensenrechten en de daaraan gekoppelde of uit voortkomende sociale uitsluiting. Ik zal kijken hoe deze aspecten met elkaar in verband staan en hoe armoede alles overheerst en beïnvloedt. Hierna komen de *educadores* aan het woord. De manier waarop de groep is samengesteld, hoe zij samenwerken, wat de strategie is die zij gebruiken en hoe dit is gerelateerd aan maatschappelijke factoren, beïnvloedt de persoonlijke motivaties en belemmeringen van de *educadores* en vice versa. Kennis over deze groep is dus belangrijk om inzicht te krijgen in de motivaties en belemmeringen en de grotere (maatschappelijke) context hiervan. In het eerste empirische hoofdstuk richt ik mij dan ook op deze

aspecten binnen de groep *Luces Escondidas*. Vanuit dit hoofdstuk gaat hoofdstuk vier in op de relevante sociale en culturele kaders waar de *educadores* zich in bevinden en de invloed die deze hebben op de preventie van HIV/Aids. Vervolgens zal ik bekijken hoe dit hun motivaties ten opzichte van dit thema en de werkwijze vormt. De liefde voor theater komt in bijna alle interviews terug. Ook bleek het voor de *educadores* een hele omschakeling te zijn om ineens op een open manier over seksualiteit en bescherming te praten.

Hoofdstuk vijf laat de belemmeringen op persoonlijk en maatschappelijk gebied zien. Op deze manier wordt de plaats van het educatieve theater en het thema in de sociale context duidelijker. Ook kijk ik naar de rol van religie en de machtsverhouding tussen *Luces Escondidas* en *Proyecto Payaso*. Op basis van analyse van de belemmeringen kan vervolgens verbetering worden aangebracht. Na deze reflectie op en analyse van de data wordt in de conclusie hierop terug gekeken en een antwoord gegeven op de centrale vraag. Daarnaast is hier ook aanbeveling voor verder onderzoek te vinden.

In bijlage één is het reflectieverslag te vinden waarin ik inga op mijn persoonlijke ervaring van het doen van veldwerk en mij focus op de mee- en tegenvallers die ik ervoer. Bijlage twee bevat de Spaanse samenvatting van deze scriptie, omdat ik het onderzoek in deze taal heb gedaan.

De jongeren die deel uitmaken van *Luces Escondidas* noemen zichzelf geen acteur of leraar, maar *educadores*. Deze term kan vrij worden vertaald als voorlichter of speler, maar dekt daarmee niet de totale strekking van het woord. Daarom zal in deze scriptie het woord *educadores* worden gebruikt. In sommige gevallen waarin dit in de context van het stuk beter past, zal het gaan over spelers, waarmee vanzelfsprekend dezelfde personen worden bedoeld.

2. HIV/Aids en theater in theoretisch perspectief

In deze scriptie kijk ik naar de motivaties van de *educadores* om te werken met educatief theater om voorlichting over HIV/Aids te geven in Guatemala en welke belemmeringen zij hierbij ervaren. Om dit te begrijpen is inzicht in de betekenis van HIV/Aids in de sociale context noodzakelijk. In dit theoretisch kader wordt de ziekte in een breder perspectief gesteld van educatie over en kennis van HIV/Aids, seksualiteit en de daar aan gekoppelde geconstrueerde genderconcepten en sociale uitsluiting in Guatemala. Daarna ga ik in op educatief theater, dat een alternatieve, en soms effectievere, manier van communicatie en preventie biedt. Over de hele linie is de aanwezigheid van armoede, dat de basis lijkt te zijn van de verspreiding van deze ziekte.

2.1 HIV/Aids, seksualiteit en de invloed van armoede

“Armoede is niet slechts het gebrek aan geld, het is het ontbreken van allerlei noodzakelijke bronnen tot een menswaardig leven. Wanneer een onopgeleide indígena vrouw vijf kinderen te voeden heeft en haar man is voornamelijk buitenshuis, is de stap naar het verkopen van seks klein. In deze situatie is er geen mogelijkheid tot, en soms ook geen kennis over, de onderhandeling over condooms.”³

Bovenstaand citaat van Samuel, één van de oprichters van *Proyecto Payaso*, laat zien hoe armoede direct is gekoppeld aan de verspreiding van HIV/Aids. Volgens de organisatie is armoede de belangrijkste factor, omdat het betrekking heeft op alle aspecten in het leven van diegenen die eraan worden blootgesteld. De organisatie gaat hiermee uit van een multi-dimensioneel concept van armoede. De UNDP, de Wereldbank, de *Organisation for Economic Co-operation and development* (OECD) en de Milleniumdoelen beamen dit. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat mensen tot bepaalde mogelijkheden toegang moeten hebben om een menswaardig bestaan te kunnen leiden. Deze economische, menselijke (gezondheid, educatie en huisvesting), politieke, veiligheid en sociaal-culturele mogelijkheden, zijn onderling verbonden en hebben betrekking op mannen en vrouwen in verschillende samenlevingen of sociale contexten (OECD 2001).

Sociaal-culturele mogelijkheden worden door de OECD (2001) omschreven als de mogelijkheid om te participeren en te worden gewaardeerd in een gemeenschap en/of samenleving. Sociale status, waardigheid en gerelateerde culturele normen en waarden zijn hier sterk mee

³ Uit: Interview Samuel, Santa Cruz la Laguna, 5-4-2011

verbonden. Wanneer mensen hier geen toegang tot kunnen krijgen worden mensenrechten geschonden. Met een *rights based approach* van een organisatie, wordt een open politiek, juridisch en economisch systeem nageleefd. De uitgangspositie is dat mensen die in armoede leven dit blijven doen doordat ze geen macht hebben, waardoor ze kwetsbaar zijn voor onrecht en uitsluiting. Vaak heeft de overheid hier een rol in, zo ook in Guatemala. Wanneer de instituties die de mensenrechten beschermen worden versterkt en mensen zich meer bewust worden van de rechten die ze hebben, hoopt men op een proces van *empowerment* bij de armen. Dit is een breed en moeilijk definieerbaar begrip. Centraal staat dat het individu zich bewust wordt van de mogelijkheden waar hij recht op heeft, zou kunnen hebben en het belang hiervan. Hierdoor kan een proces ontstaan van meer bewustwording, actie, participatie en onafhankelijkheid: *empowerment*. De meest effectieve strategie is wanneer de doelgroep zelf actief wordt betrokken bij de actie. (OECD 2001).

Een belangrijk onderdeel bij mensenrechten en de hieraan gekoppelde *empowerment* is gender gelijkheid. In veel landen hebben vrouwen een lagere status, worden zij uitgesloten en/of hebben minder toegang tot onafhankelijke keuzes met betrekking tot hun eigen leven dan mannen. Ze kunnen minder aanspraak maken op hun recht om zelf te beslissen over seksuele handelingen en voortplanting: hierdoor worden hun seksuele en reproductieve rechten geschonden. Om preventie over HIV/Aids succesvol te laten zijn is verandering hiervan noodzakelijk en is communicatie over seksualiteit onmisbaar. De normen, waarden en culturele opvattingen over seksualiteit en de manier waarop men ermee omgaat, kunnen zeer verschillen per samenleving. Zoals gangbaar is in de antropologie, beargumenteert Nussbaum (1999) dat seksualiteit, evenals ideeën over liefde, emoties, mannelijkheid en vrouwelijkheid, sociaal geconstrueerd is. Hoewel seksualiteit en het hebben van seks als een universeel gegeven kan worden gezien, stelt zij kort gezegd dat dit slechts de biologische kant is. De interpretaties en percepties ten opzichte van seksualiteit kunnen zo van elkaar verschillen door culturele kaders die daarmee een structuur of systeem hebben gevormd, dat daarmee ook de handelingen met betrekking tot seksualiteit beïnvloedt worden.

In veel landen in Latijns-Amerika, zo ook in Guatemala, zijn deze percepties, interpretaties en handelingen ten opzichte van seksualiteit sterk beïnvloedt door het *machismo* en *marianismo*. Het *machismo* kan worden gedefinieerd als 'een cultureel geconstrueerde mannelijke rol, die gekarakteriseerd wordt door agressiviteit en dominantie' (Brusco 1995: 6). Er wordt een sterk gevoel gecreëerd van het belang man te zijn, en mannen worden geacht dominante rollen te hebben in de relatie met vrouwen (Feldman 1990: 116). *Marianismo* is de vrouwelijke tegenhanger en kan volgens Brusco (1995) als een spiegel worden gezien van het *machismo*. Kuisheid, onderwerping en zelfopoffering aan de man zijn belangrijke aspecten waar vrouwen aan zouden moeten voldoen en zij worden geacht tegemoet te komen aan de man. Het ideaal met betrekking tot het omgaan met seksualiteit is hierin terug te zien. Mannen die zeer seksueel actief zijn met meerdere vrouwen wordt

gerelateerd aan 'echte mannen'; vreemdgaan van mannen is dan ook een veel voorkomend verschijnsel. De vrouw daarentegen, moet zich onderwerpen en de man dienen op seksueel gebied, het is immers 'zijn' ding, trouw zijn en seks hebben om zich voort te planten en niet om van te genieten (Feldman 1990, Brusco 1995).

Wanneer mannen of vrouwen zich buiten dit kader bewegen lopen zij risico op statusverlies en sociale uitsluiting omdat zij niet voldoen aan het beeld dat is geconstrueerd. Dit blijkt problematisch voor de preventie van HIV/Aids omdat hierbij een opener houding met betrekking tot het praten over seksualiteit noodzakelijk is. Dit vereist een verandering in het culturele kader. Condoomgebruik is essentieel voor bescherming maar wordt vanuit bovenstaande culturele opvattingen afgewezen. Door de hoge seksuele activiteit en het belang van voortplanten dat aan mannen wordt toegeschreven, worden condooms gezien als een obstakel: dit zou onmannelijk en daarmee onnatuurlijk zijn. Bovendien wordt het door beide geslachten gepercipieerd als onromantisch en niet serieus, omdat het zou aangeven dat bevruchting en huwelijk niet worden nagestreefd (Feldman 1990, Brusco 1995). Zo zei de ongewenst zwangere, 16 jarige informant van een medestudent antropologie:

"Ik zou nooit een condoom gebruiken, en als mijn vriendje dat zou willen, zou ik geen seks met hem hebben. Dat betekent immers dat hij geen kind van me wil, dus niet van me houdt en dat hij het waarschijnlijk met meerdere meisjes doet."⁴

Vrouwen die zelf op condooms aandringen riskeren statusverlies: zij gaan voorbij aan het 'recht' van de man om de keuzes te maken over seks. Bovendien lopen zij het risico zichzelf te positioneren in een positie waarin ze worden gezien als iemand die meerdere seksuele relaties heeft. De associatie van condooms met bescherming lijkt nauwelijks aanwezig (Feldman 1990, Nussbaum 1999, OECD 2001).

Daarnaast is de rol van God groot: ongewenste zwangerschap en ziekte wordt, ondanks de kennis maar bewuste afwijzing van condooms, vaak toegeschreven aan 'omdat God het wil'. Dit is niet verwonderlijk: Guatemala is een zeer religieus land. Ook *machismo* en *marianismo* hebben een religieuze, katholieke afkomst. Meer ideeën met betrekking tot seksualiteit en genderrollen zijn terug te vinden in religieuze overtuigingen. Het katholicisme en het protestantisme leggen sterk de nadruk op maagdelijkheid en voortplanting en er is een taboe op het praten over seksualiteit. Voorbehoedsmiddelen worden verboden of afgeraden, waardoor het risico op besmetting groter wordt. Bovendien wordt HIV/Aids als een straf van God gezien (Replogle 2005, UNESCO 2005). Onder

⁴ Met dank aan Karin voor het beschikbaar stellen van dit citaat uit haar onderzoek over tienermoeders

andere deze aspecten zorgen ervoor dat het omgaan met HIV/Aids en met slachtoffers van de ziekte, gekenmerkt wordt door stigmatisatie, discriminatie en angst. Slachtoffers durven vaak niet kenbaar te maken dat zij de ziekte hebben, krijgen geen toegang tot medicatie of weten simpelweg niet dat ze de ziekte hebben: hetgeen verdere verspreiding weer bevordert.

2.2. HIV/Aids en sociale uitsluiting

Volgens zowel *Proyecto Payaso* als de OECD (2001) is educatie essentieel voor het beschermen van zichzelf en de omgeving. De preventie van HIV/Aids is dus niet los te koppelen van communicatie en kennis verspreiden over de ziekte, seksuele voorlichting en het tegengaan van discriminatie en uitsluiting. Deze *human capability* waar educatie en gezondheid onder vallen is één van de dingen waar het volgens *Proyecto Payaso* in Guatemala bij velen aan ontbreekt.

De seksuele educatie en kennis over de ziekte waar mensen toegang tot hebben of krijgen, varieert en is vaak enkel of vooral gebaseerd op het bevorderen van trouw zijn aan de partner. Sinds een jaar is het verplicht om op scholen seksuele voorlichting te geven, maar concreetheid hierover en controle hierop lijkt afwezig⁵. Daarnaast is het testen op HIV/Aids omstreden: er is geen éénduidig beleid qua administratie en in sommige gebieden wordt niet getest. De Guatemalteekse politiek erkent de urgentie van het HIV/Aids probleem onvoldoende. Feldman (1990) spreekt zelfs van het door de overheid gebruiken van HIV/Aids om conservatieve ideeën over seksualiteit te promoten: zoals geen seks voor het huwelijk, geen penetratie en het voorkomen van HIV/Aids door trouw te zijn. Wanneer hier in de praktijk niet aan wordt gehouden maar ook geen kennis is over, of toegang is tot bescherming, is besmetting een groot risico.

In Guatemala leeft een groot deel van de bevolking in rurale gebieden. Deze mensen blijken extra kwetsbaar te zijn. Door armoede, gebrek aan educatie en in sommige gevallen analfabetisme gaan zij uit van de kennis die zij krijgen vanuit de culturele kaders en sociale context om hen heen. Een groot deel van deze bevolking behoort tot de etnische groep van indígena's of de Maya-bevolking. Deze groep is onder te verdelen in vele verschillende sub-etnische groepen; in Guatemala worden er 24 Maya-talen gesproken. Inheemse mensen worden vaak gedefinieerd als *non-state people* en hebben een min of meer erkende claim van oorspronkelijke bewoners van een bepaald gebied. Ze worden gekoppeld aan een niet-industriële manier van leven en werken. Dit maakt hen vaak kwetsbaar in relatie tot de moderne staat, waarbij modernisering en globalisering een grote rol spelen. Door de manier van leven die zij representeren hebben zij vaak een minder grote rol in belangrijke (gouvernementele) instituties in de samenleving. Vaak ontstaat (hierdoor) een scheve

⁵ Uit: interview Samuel, 5-04-2011 en interviews *educadores* 15 maart-4 april, Ministerio de Salud Pública de Guatemala: http://www.mspas.gob.gt/index.php?option=com_content&view=article&id=200:programa-nacional-de-vih-sida&catid=19:principal&Itemid=93

machtsverhouding: historisch gezien zijn inheemse groeperingen regelmatig slachtoffer geweest van massaslachtingen en/of genocide. Bovendien worden zij vaak sociaal uitgesloten. De Europese Commissie betreft bij het definiëren van dit begrip de mensenrechten: zij hanteert het idee dat elke inwoner van een land het recht heeft om te participeren in de belangrijkste sociale en beroepsgerelateerde instituties in de maatschappij. Wanneer dit niet gebeurt, resulteert dit in het niet kunnen bereiken van een elementaire levensstandaard waardoor een menswaardig leven wordt ontzegd. Dit ontstaat niet alleen in landen die economisch gezien als 'arm' worden gedefinieerd: het is ook te zien bij ontberingen of benadeling ten opzichte van andere individuen of de maatschappij en is daarmee een relatief begrip. Deze uitsluiting vindt plaats via structurele mechanismen en kan worden veroorzaakt, of veroorzaakt, sociaal en economisch verlies (Bhalla & Lapeyre 1997, Eriksen 2002).

Ook in Guatemala is deze ongelijkheid zichtbaar. De machtsverhouding is erg scheef: ongeveer 5% van de bevolking, overwegend ladino, heeft 80% van de bronnen in handen, terwijl 75% van de bevolking en 90% van de indígenas volgens de definitie van de Wereldbank in (extreme) armoede leeft⁶. Deze groep, die 50-80% van de Guatemalteekse bevolking omvat, heeft minder toegang tot deze bronnen en minder mogelijkheden tot educatie en bescherming. Ook worden zij, vanuit complexe historische en sociale ontwikkelingen, nog steeds sociaal uitgesloten. Indígenas zijn nauwelijks vertegenwoordigd in belangrijke instituties in de maatschappij. Dit is moeilijk te doorbreken door deze vicieuze cirkel. Bovendien is er van beide kanten nog steeds een sterk besef van etnische identiteit en scheiding tussen ladino's en indígena's.

Door deze uitsluiting hebben burgers minder mogelijkheid om de rechten die zij hebben te bemachtigen: discriminatie, uitsluiting, onderdrukking, onrecht en onmacht is het gevaar en vaak het resultaat (Bhalla & Lapeyre 1997). Hieruit volgt dat maatregelen vanuit de politiek op het gebied van armoede- en ziektebestrijding weinig rekening houden met culturele normen en waarden en de beste manier van communicatie. Als hier al aandacht aan wordt besteed: volgens *Proyecto Payaso* wordt de stem van de indígenas nauwelijks gehoord. Woodward (2008) stelt dit in een iets meer gerelativeerd perspectief. Hij stelt dat, mogelijk vanuit de niet-industriële manier van leven en de geschiedenis van geweld en uitsluiting, het leven van indígenas zich vaak ook bewust voornamelijk binnen het dorp afspeelt. Contact of verbondenheid met de samenleving of de overheid is vaak niet perse gewenst: men lijkt zich soms meer verbonden met het dorp of de gemeenschap dat met de

⁶ Bron: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20207581~menuPK:443285~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367,00.html> en interview Samuel, Santa Cruz la Laguna, 5-4-2011

grotere context van het land. Het praten over seksualiteit en HIV/Aids is hier niet of nauwelijks doorgedrongen en veel kennis ontbreekt (Woodward 2008).

Het gebrek aan geld heeft bovendien zijn weerslag op de toegang tot educatie. Veel kinderen en families worden blootgesteld aan het niet of nauwelijks kunnen voorzien in levensonderhoud waardoor school noodgedwongen wordt vervangen door werken. Deze mensen lopen een verhoogd risico op een slechte gezondheid en kunnen daarmee nergens terecht: de gezondheidszorg in Guatemala is, mede door het gebrek aan geld en zwakke staatsinstituties, zeer basaal. Ook hier worden indigenas vaak achtergesteld of uitgesloten waardoor kennis over en daarmee bescherming tegen de ziekte nog belangrijker wordt. Medicijnen en medische voorzieningen zijn in theorie gratis, maar vaak afwezig en moeten door de patiënt worden gekocht. Deze heeft hier vaak geen geld voor.

2.3 Doorbreken van de cirkel: preventie van HIV/Aids

Door armoede kunnen kinderen en volwassenen zichzelf minder goed beschermen en zijn zij kwetsbaarder om te worden blootgesteld aan een globale pandemie (Bhalla & Lapeyre 1997, OECD 2001). Het risico op een vicieuze cirkel is groot omdat al deze factoren met elkaar verbonden zijn. Om tot een preventie van HIV/Aids te komen zal deze cirkel op een bepaalde manier moeten worden doorbroken of worden beïnvloedt. Hierbij is het van groot belang dat er een cultureel passende strategie wordt gebruikt. Immers, ook kennis en de manier van overdragen hiervan is cultureel geconstrueerd en zal ook zo moeten worden benaderd om effectief te zijn. De meeste effectieve en gelijkwaardige manier is volgens Freire (1972) door een dialoog aan te gaan waardoor een gelijke machtsverhouding ontstaat. Er schuilt volgens hem een groot gevaar in het simpel willen aanleren en 'voederen' van informatie die door de leraar als belangrijk wordt geacht. De machtsverhouding komt hierbij scheef te liggen en het leren is bovendien minder effectief.

Het daadwerkelijk leren om zo verandering in een structureel kader aan te brengen, kan volgens Giddens (1984) tot stand komen wanneer actoren zich meer bewust worden van deze structurele kaders, de sociale context en hun eigen plaats en invloed in dit geheel. Cultuur kan worden gezien als het structurele kader van symbolen, betekenissen en handelingen waardoor het individu zijn leven kan ordenen en deze binnen een sociale omgeving kan plaatsen. Maar hoewel cultuur en maatschappelijke elementen het handelen van het individu beïnvloeden, is het een wederkerige relatie: door het handelen van het individu worden culturele en structurele kaders beïnvloed. Dit gebeurt automatisch: men is zich niet bewust van cultuur en de sociale context als een geconstrueerd geheel. Vaak wordt het als iets statisch gezien. Zo wordt seksualiteit door veel individuen aangenomen als iets dat feitelijk meer hoort bij de man dan bij de vrouw. Pas wanneer actoren zich bewust zijn van hun sociaal handelen en de relatie hiervan tot de sociale context, kan hierop gereflecteerd worden en kan er een sociaal 'effect' teweeg worden gebracht. Dit sociale

handelen van actoren die daarmee een effect of invloed hebben op een cirkel van sociale processen wordt door Giddens (1984) aangeduid met de term *agency*. Binnen mijn onderzoek zijn *Proyecto Payaso* en de theatergroep de actoren. Ik onderzoek hun *agency* in relatie tot armoedefactoren, etniciteit, sociale uitsluiting en geconstrueerde en heersende concepten met betrekking tot genderongelijkheid. Deze vormen de structurele en culturele kaders. Het doel is om hier een bewustwording en meer open manier van denken en praten te laten ontstaan om zo de verspreiding van HIV/Aids te verkomen. Dit zie ik als een vorm van *agency*. Het bewuste sociale handelen door met educatief theater een boodschap over te brengen kan worden gezien als de strategie die de organisatie gebruikt.

2.4. De strategie: theater als educatie- en communicatiemiddel

Om een cirkel van sociale processen, ideeën en handelingen te doorbreken is een bepaalde strategie nodig die dit kan bereiken. Hoewel *Proyecto Payaso* meerdere manieren van communicatie gebruikt, is educatief theater en het gebruik van clowns één van de belangrijkste en meest gebruikte. McGregor (1977) ziet het belangrijkste doel van theater als vorm van educatie, het 'door middel van symbolische vormen van expressie, problemen op het gebied van mening en betekenis geven representeren, verhelderen en beter te begrijpen' (McGregor 1997: 21). Hiermee geven zij dus invulling aan het proces van *agency* (Giddens 1984). Dit is ook terug te zien in het argument dat Haig (2004) maakt over het gebruik van humor dat een toevoegende en aparte waarde zou hebben. De belangrijkste processen die hierdoor volgens hem teweeg worden gebracht zijn het doorbreken van starre denkbeelden en blokkades. In deze context zijn dit ideeën over seksualiteit die de preventie van HIV bemoeilijken, het uiten van emoties en denkbeelden, het laten fungeren als een manier van communicatie en mensen contact laten maken met delen van zichzelf waar ze zich nog niet bewust van waren of wilden zijn (Haig 1986: 548).

Medeoprichter Stephane Gue beargumenteert dat een clown wordt ingezet omdat 'een clown poëtisch, naïef en onschuldig is. Hij kan over dingen praten zonder schaamte en geeft een immuniteit waardoor er kan worden gepraat over onderwerpen die moeilijk publiekelijk bespreekbaar zijn, zoals seksualiteit, relaties en de complexiteit daaromheen.' (Herring 2004, Dempsey 2009). Hiermee laat hij zien dat er een cultureel passende manier wordt gezocht om de educatie over te brengen. Dit is belangrijk, want leerlingen blijken het meest gemotiveerd wanneer er actief met de stof wordt omgegaan en deze eigen wordt gemaakt. Het erbij betrekken van de eigen leefwereld van de leerling is hierbij van groot belang (Woolfolk 2008). Deze leefwereld is direct verbonden met de culturele en structurele context waarin het individu leeft. McGregor (1997) stelt dat de symbolische vorm die wordt gekozen tijdens educatief theater de manier beïnvloedt waarop

het probleem wordt gerepresenteerd en begrepen. Ook de cultuur en de omgevingsfactoren zijn hierbij van grote invloed. Zij stelt:

'The music, literature theatre, visual and plastic arts which characterize a culture provide a structure of perceptions, challenges and questions which feed and nourish the individuals own search for meaning in experience. Child's explorations need to be set in their wider cultural context.' (McGregor 1997: 21).

Ook hier is dus de wederkerige relatie van sociale context en actor zichtbaar. Juist doordat bij *Proyecto Payaso* de 'leraren' uit dezelfde culturele structuur komen als de 'leerlingen' en daarmee theater maken dat voortkomt uit deze gemeenschappelijke structuur, is het voor de leerlingen herkenbaar. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan het intrinsiek prikkelen, het eigen maken van de stof en het bewust worden van sociale handelingen en processen.

Bij zowel educatief theater als het gebruik van clowns, is het lichaam en het uitspelen het belangrijkste medium, waardoor het breed inzetbaar is. Zowel Goffman (1959), Schechner (1985) als Barba (2006) gaan dieper in op de betekenis van het spelen van een ander karakter; acteren. Goffman (1959) stelt dat wij in het dagelijkse leven constant bezig zijn te proberen het gedrag van anderen en met name de reactie op onszelf vanuit anderen willen beheersen. De definitie die de ander van de situatie zal opmaken is volgens Goffman te beïnvloeden door ons zo te gedragen dat wij de definitie beïnvloeden, maar dat deze door de ander wordt gepercipieerd als gebaseerd zijnde op vrije wil (Goffman 1959: 12). Ook bij educatief theater is het uiteindelijk het beste wanneer het publiek de informatie gaat interpreteren als vrijwillige kennis en mogelijkheid tot verandering. Zowel in het dagelijkse leven als in een georganiseerde performance, zoals bij educatief theater, kan het individu meerdere identiteiten op hetzelfde moment zijn en uiten (Schechner 1985: 4). Schechner stelt dat er een soort transformatie kan plaatsvinden, maar dat deze gelimiteerd is. Een performer is 'niet zichzelf, maar tegelijkertijd ook niet-niet zichzelf' (Schechner 1985: 4). Hierdoor kan er een zekere afstand worden genomen van de eigen identiteit en kan er door de lens van ander menselijk gedrag dan dat eigen aan het individu is worden gekeken. Innerlijke blokkades die het individu normaal heeft, kunnen worden opgemerkt en misschien zelfs minder worden (Schechner 1985, Haig 1986).

Doordat het publiek niet een 'echt' mens ziet maar een clown of een personage, staat dit karakter verder van hen af en voelt het minder direct wanneer lastige zaken worden besproken. Bovendien is er een andere manier van sociale interactie dan in 'klassieke' vormen van educatie. Door sociale processen en dialogen die zowel tussen de spelers, waarbij het publiek dit aanschouwt, als tussen het publiek en de spelers en tussen leden van het publiek plaatsvinden wordt er geleerd.

Er kan een beter begrip van sociale verhoudingen, structuren, denkbeelden en de eigen positie en rol hierin ontstaan. Dit gebeurt vanaf twee kanten; zowel doordat degene die het uitspeelt kijkt door de lens van iemand die bij een dergelijke situatie *zou zijn betrokken*, als door de manier waarop bepaald menselijk gedrag uiteindelijk door al deze mensen samen wordt neergezet. Wanneer er een publiek is, heeft deze aanwezigheid invloed op het doel en de manier waarop het theater wordt beoefend. Er moet een communicatie vanuit de groep naar buiten plaatsvinden. Hierdoor verandert ook de communicatie binnen de groep (McGregor 1977). Het werken in een groep beïnvloedt de manier van *agency* en het effect dat de strategie heeft: de leden zijn onderling afhankelijk van elkaar, worden gedwongen om te communiceren en te functioneren als groep en de wederkerige relatie tussen de actor en de omgeving is ook in dit geval zichtbaar.

Nijstad (2009: 4) onderscheidt negen verschillende eigenschappen van groepen. Elk van deze eigenschappen beïnvloedt het karakter en vaak ook het groepsgevoel van de groep. Deze eigenschappen zijn onderlinge verbondenheid tussen groepsleden, mate van belangrijkheid van de groep voor de leden, mate van interactie, mate van doordringbaarheid van de groep waarbij de stabiliteit en hoe gemakkelijk het is om binnen een groep te komen bepalend is, overeenkomsten tussen groepsleden, grootte van de groep, hoe lang de groep bestaat en zal bestaan, de cohesie binnen de groep en de groepsstructuur. Cohesie wordt gedefinieerd als de mate van betrokkenheid van leden tot de taak en/of de groep. De groepsstructuur zijn de al dan niet aanwezigheid van een bepaalde structuur binnen de groep; zoals leiderschap, (verschil in) macht, rollen, patronen en status.

2.5. Context: *Proyecto Payaso* in Guatemala

Mijn onderzoek dat aan de basis ligt van deze thesis vond plaats bij *Proyecto Payaso* in Guatemala. Deze non-gouvernementele organisatie is in 2001 opgericht door een groep internationale vrienden en richt zich voornamelijk op de preventie van verdere verspreiding van HIV/Aids en de promotie van mensenrechten. De voornaamste doelgroep zijn jongeren tussen de 14 en 18 jaar. Het werk vindt voornamelijk plaats in de Guatemalteekse hooglanden, omdat de, voornamelijk indígena, bevolking die hier woont vaak afgesloten is of niet voldoende toegang heeft tot de reguliere informatie en daarmee bescherming.

Proyecto Payaso hanteert een *rights based approach*. Zij gaan ervan uit dat preventie van HIV/Aids en mensenrechten een open communicatie over deze onderwerpen vereist. De voornaamste strategie hiervoor is het gebruik van (straat)theater. *Proyecto Payaso* kent een management team, bestaande uit een internationaal team van vier mensen die de organisatie hebben opgezet en leiden. Momenteel werken zij nauwelijks meer als clown of acteur. Het uitvoerende werk wordt gedaan door een aantal theatergroepen met wie *Proyecto Payaso* verbonden is. Ze ondersteunen hen op financieel en technisch gebied, maar er wordt een semi-

autonoom functioneren van de groep nagestreefd. De theatergroepen bestaan uit een aantal jongeren waarvan de meesten afkomstig zijn uit rurale Maya dorpen in Guatemala. Naast het werk met theatergroepen worden er ook *diplomados* georganiseerd. Dit is een reeks interactieve bijeenkomsten over HIV/Aids voor geïnteresseerden, voornamelijk volwassenen met dit thema werken. Het uiteindelijke doel hiermee is om deze mensen te informeren en hen aan te sporen om deze informatie verder te verspreiden, bijvoorbeeld onder de mensen met wie ze werken. Op deze manier kan *empowerment* ontstaan.

Ik deed onderzoek bij één van de theatergroepen waar *Proyecto Payaso* mee werkt. Deze groep heet *Luces Escondidas* en heeft de basis in San Pablo la Laguna, vlakbij Lago de Atitlán in het departement Sololá. Hier werken ze ook het meeste. Hoofdstuk drie gaat dieper in op de samenstelling en functionering van deze groep en de specifieke methoden die ze gebruiken.

Elke theatergroep, zo ook *Luces Escondidas*, gaat langs verschillende scholen in rurale, vaak Maya, gemeenschappen om daar de voorstelling te laten zien en in dialoog te gaan met de leerlingen. Voorafgaand vindt een *charla* plaats, een soort informele workshop waar één van de *educadores* in een interactieve setting de leerlingen voorlicht over de basisprincipes van HIV/Aids en seksuele voorlichting en bescherming. Het onomwonden en zonder schaamte benoemen van de geslachtsdelen, seksuele handelingen en vloeistoffen die voor besmetting kunnen zorgen, wordt hierbij als essentieel gezien, juist omdat leerlingen dit niet vaak doen en durven. Daarnaast wordt er veel belang gehecht aan verstrekking van materiaal: condooms en folders worden uitgedeeld en tijdens het *charla* wordt geoefend met het omdoen van het condoom door middel van een houten penis (of, bij gebrek hieraan, een bezem of stok). De leerlingen worden op basis van geslacht van elkaar gescheiden gezien de gevoeligheid van het onderwerp.

Na het *charla* wordt de voorstelling gespeeld voor alle leerlingen, die in dit geval niet van elkaar gescheiden worden. In sommige gevallen is dit op het plein van de school of in een klaslokaal, maar ik was ook aanwezig bij één die op straat plaatsvond. Deze benaderde meer de vorm van straattheater, waarbij niet alleen de schoolgaande kinderen de informatie kunnen horen, maar iedereen die daar op dat moment kan zijn. In de voorstelling van *Luces Escondidas* wordt dans, muziek, humor, acrobatiek, zang en theater gecombineerd om in ongeveer een half uur de belangrijkste gevaren van de ziekte, manier van besmetting en bescherming kenbaar te maken.

In de volgende hoofdstukken zullen de empirische data worden uiteen gezet en gekoppeld aan dit theoretisch kader. Hierbij zal ik kijken hoe de *educadores* invulling geven aan het communiceren over HIV/Aids en seksualiteit door middel van educatief theater, waarom ze dit doen en hoe ze dit ervaren. Ik zal ingaan op de aanwezigheid van sociale uitsluiting, etnische grenzen en verschillende facetten van armoede in de rurale dorpen in Guatemala waar de *educadores* en de

groep zich bevinden. Vanuit deze gegevens kijk ik vervolgens naar de relatie tussen deze sociale context, de individuen en de groep als functionerend geheel.

3. ‘Het verborgene in het licht zetten’: *Luces Escondidas*

Luces Escondidas, waarvan de vertaling in de titel is terug te vinden, is een theatergroep bestaande uit acht jongvolwassenen; vier mannen en vier vrouwen. Deze groep is de casus waar de theorie en het onderzoek op is gebaseerd. Deze jongvolwassenen proberen een vicieuze cirkel te doorbreken over een thema en met een werkwijze dat in de culturele kaders waar zij zich in bevinden niet vanzelfsprekend is. Dit is vrij uniek in Guatemala. Om een beter beeld te krijgen van de later behandelde motivaties en belemmeringen, zal in dit hoofdstuk kennis worden gemaakt met deze *educadores*. Ik zal specifiek op deze groep ingaan, waarbij ik zal kijken naar de samenstelling, functionering, de vorm van *agency* en de methoden, waar ik zelf ook een aandeel in heb mogen hebben. Belangrijke literatuur die terugkomt is van Giddens (1984) en Nijstad (2009). In het hoofdstuk zijn een aantal foto's bijgevoegd om zo een nog betere indruk te krijgen.

3.1. De groepssamenstelling en het gebruik van educatief theater

De *educadores* van *Luces Escondidas* zijn tussen de 18 en 24 jaar oud en afkomstig uit dorpjes rondom Lago de Atitlán: Santa Cruz la Laguna, San Marcos la Laguna en San Pablo la Laguna. Allen zijn indígena en spreken, naast Spaans, de Maya-talen Kaqchikel en/of Tzutujil'. De vijf *educadores* die vanaf het begin, in 2008, bij deze groep betrokken waren zijn door het beoefenen van theater met *Proyecto Payaso* in aanraking gekomen. Ze kwamen regelmatig bij La Cambalacha waar *Proyecto Payaso* contacten had: dit is een vrijwilligersinitiatief in San Marcos la Laguna waar aan lokale kinderen les wordt gegeven in dans, theater en muziek. Deze vijf hebben, in die tijd samen met anderen die inmiddels de groep hebben verlaten, in drie maanden samen met *Proyecto Payaso* de voorstelling ontwikkeld, *charlas* gekregen over HIV/Aids en zijn toen begonnen met het zelf lesgeven hierover. De spelers die er later bij zijn gekomen hebben ook een training op het gebied van HIV/Aids gekregen, al lijkt de hoeveelheid daarvan per persoon te verschillen. Veel ligt hier ook bij het simpelweg meedoen met de groep en het oppikken van kennis en kunde. Het verloop in de groep is groot: in januari zijn er twee leden weggegaan, Carmen is een jaar weggeweest en Malina is na een week ander werk te hebben gezocht, net weer teruggekomen. Nieuwe spelers worden meestal via via gevonden, dat weer de impact van dit project op het directe sociale netwerk van de *educadores* laat zien.

De *educadores* worden geacht vijf dagen per week te werken, van acht uur 's ochtends tot vijf uur 's middags. Ze worden per dag uitbetaald en zijn zelf verantwoordelijk voor het genereren van genoeg werk. Dit wordt voornamelijk door David gedaan. Hij is de informele leider en coördinator binnen de groep. Alleen of samen met Samuel legt hij contacten met scholen, geeft

informatie en is het aanspreekpunt na een voorstelling. Hiervoor acht hij het belangrijk dat er een duidelijke(re) visie en gezicht van de groep moet komen. De kernactiviteiten zijn het langsgaan op scholen en daar een *charla* geven, dat een soort informele en interactieve workshop of les is, en een voorstelling, beide met als onderwerp HIV/Aids en hoe jezelf te beschermen. De *charlas* kunnen drie verschillende niveaus hebben: basis, gevorderden en zeer gevorderden. Welke wordt gegeven hangt af van de voorkennis van het publiek en of de groep al eerder is langs geweest. In de meer gevorderde *charlas* worden spellen meegenomen en ook andere seksueel overdraagbare aandoeningen behandeld. De basis *charla* wordt verreweg het meeste gegeven: in de periode dat ik mijn onderzoek deed vonden alleen deze plaats. Wanneer er in deze scriptie over een *charla* wordt geschreven wordt deze dan ook bedoeld. Op momenten dat de *educadores* niet bezig zijn met dit werk bevinden ze zich in een repetitieruimte die tevens fungeert als een soort kantoortje in San Pablo la Laguna, genoemd 'La Cambalacha', naar het vrijwilligersproject in San Marcos.

Tijdens de *charla* in de klas, worden de jongens en meisjes gescheiden en de *educadore* is van hetzelfde geslacht als het publiek.

Het komt voor dat het publiek geen Spaans spreekt of zich ongemakkelijk hierbij voelt: dan wordt de *charla* of de voorstelling in het Kaqchikel en/of Tzutujil gegeven of gespeeld. De spelers zijn zelf opgegroeid in een omgeving waar (het praten over) seksualiteit zeer omstreden is en weten hoe en waarom het publiek op bepaalde, soms terughoudende manieren reageert. In de *charla* wordt door middel van een dialoog met het publiek gesproken over hoe besmetting van HIV/Aids plaatsvindt en

wat het gevaar hiervan is. Bovendien worden er flyers en condoms uitgedeeld en oefent het publiek met het omdoen hiervan op stokken of een houten penis.

De voorstelling duurt ongeveer een half uur en hierin zijn drie spelers, twee clowns en twee voorlichters. De spelers zijn een vrouw van middelbare leeftijd die graag alle informatie wil horen, een man van middelbare leeftijd die open staat voor de informatie maar ondertussen ook openlijk met de vrouw aan het flirten is en een tweede man van middelbare leeftijd die niets van de informatie moet hebben en zich voornamelijk bezighoudt met alcohol drinken, maar later toch overtuigd raakt. De clowns brengen humor en spel in en het element seksualiteit, door bij de eerste kennismaking uitvoerig te flirten. De voorlichters vertellen de karakters over HIV/Aids, condoomgebruik en over gelijke rechten. Onderstaand vignet geeft hiervan een beeld. De foto's die zijn gebruikt komen niet uit allemaal de beschreven voorstelling maar heb ik gekozen om een zo goed mogelijk beeld weer te geven.

Een roze bloemetjesjurk, een grijze pruik en zwarte strepen die de rimpels moeten aanduiden op mijn gezicht. Samen met de *educadores* sta ik in een kantoortje van de school te wachten op het sein dat we de voorstelling kunnen beginnen. David fluistert me nog de laatste instructies in, terwijl Rosa aan mijn pruik plukt en Frederico op zoek is naar zijn paraplu. Er worden nog snel wat foto's gemaakt, onderdrukt gelachen en daarna wenst iedereen elkaar succes. Ik vertaal in het Nederlands hoe wij dat altijd tegen elkaar zeggen voor de voorstelling: toi-toi-toi, dat tot het napraten ervan en hilariteit leidt.

De muziek begint en strompelend en steun zoekend op mijn bezemsteel kom ik het podium op. Het publiek zit in een kring om het podium heen.

Er wordt gelachen wanneer ik hen met de bezem wil afstoffen, wat me energie en motivatie geeft. Herkenbaar van de vele keren dat ik in Nederland op het podium heb gestaan. Ik zal in dit geval geen tekst hebben, maar speel de oude dame die alle informatie en dansjes in eerste instantie maar raar vind maar langzaam overtuigd raakt. Ik sleep mezelf naar het bankje toe, waar Frederico en Malina inmiddels hebben plaatsgenomen. Ze spelen een man en vrouw van middelbare leeftijd, die constant met elkaar zitten te flirten en de lachers op hun hand hebben. Evenals David, die nu alcoholistische man is, met nutteloze opmerkingen en daardoor wordt uitgelachen en genegeerd door de rest van de spelers. Nadat deze spelers zijn voorgesteld komen de clowns op met dans en flirten – bijna een soort paringsritueel.

Wanneer iedereen geïntroduceerd is komen de voorlichters Juan en Carmelina komen huppelend op. Ze verspreiden condooms aan de spelers en beginnen in begrijpbare taal uit te leggen hoe het HIV-virus wel en niet kan worden doorgegeven. Ze vertellen over het afwezige risico wanneer men elkaar knuffelt of naar dezelfde wc gaan. Frederico vraagt wat er dan gebeurt wanneer iemand

'het' wil gaan doen. David roept: 'gebruik een condoom!'. De rest van de spelers lacht hem uit. 'Nee, nee!' roept Malina. 'Hij heeft gelijk!'. Juan beaamt dit.

'We beschermen ons dus met dit ding', zegt Rosa terwijl ze een condoom van de grond opraapt. 'Maar hoe doen we dat?'. De houten penis wordt erbij gepakt en ik grijp mijn bezem. Carmelina en Juan hebben beiden een pakje met een condoom vast. Wanneer zij iets zeggen laten ze de handeling zien die erbij hoort waarna de rest van de spelers de tekst en handeling herhaalt. Ze roepen in koor: 'Kijk naar de houdbaarheidsdatum!'. De rest van de spelers, inclusief ik zelf, herhaalt deze tekst en kijkt naar de datum. De voorlichters knijpen in het pakje: 'Controleer of er lucht in het pakje zit'. Stap drie: 'Open het pakje. Maar voorzichtig! Niet met je tanden, niet met een machete (het publiek lacht), alleen met de puntjes van je vingers!'. Het condoom wordt uit het pakje gehaald.

'Knijp in het tuitje zodat de lucht eruit gaat. Schuif hem dan om de penis heen wanneer die stijf is'. Ik grijp de bezemsteel, Frederico rolt het condoom om de paraplu, Juan gebruikt de houten penis en Marcos, één van de clowns, bindt de condoom aan zijn rode clownsneus vast. 'En daarna...'. De spelers geven elkaar allemaal een arm en beginnen van rechts naar links te springen: 'Vuurwerk!!'. Na het gelach en applaus van het publiek wordt voorgedaan hoe het condoom moet worden afgedaan en benadrukt dat deze in de prullenbak moet. 'Begrijpen

jullie het?’ wordt er aan het publiek gevraagd. Een aantal leerlingen roepen ‘ja!’. ‘Mooi zo. We kunnen er ook nog een liedje over zingen!’, zegt Juan. Hij pakt de djembé, begint een ritme te trommelen en de spelers beginnen met zingen. Ik doe zo goed als ik kan mee en wieg als een oude dame mee van links naar rechts:

<i>Usa condon para no infectarte</i>	<i>Gebruik een condoom om niet geïnfecteerd te raken</i>
<i>Usa condon tienes que cuidarte</i>	<i>Gebruik een condoom want je moet oppassen</i>
<i>Usa condon porque amas a la vida</i>	<i>Gebruik een condoom want je houdt toch van het leven</i>
<i>Usalo y protegete a la VIH-Sida!</i>	<i>Gebruik het en bescherm je tegen HIV/Aids!</i>

Na de voorstelling komt het soms voor dat het publiek anonieme vragen kan stellen maar dit hangt af van de tijd die er is en of de school dit wil. Deze vragen worden anoniem opgeschreven en verzameld waarna de belangrijkste door Samuel of één van de spelers wordt beantwoord. Op deze manier wordt het publiek actief erbij betrokken, gedwongen om na te denken en krijgt het de kans om antwoord te krijgen op vragen die vaak niet durven te stellen. Daarnaast krijgt elke leerling uit het publiek altijd 3 pakjes condooms en een flyer over HIV/Aids mee.

De spelers vinden het belangrijk dat de voorstelling zo dicht mogelijk bij de leefwereld van het publiek blijft. De karakters zijn gemiddelde personen uit de maatschappij. Doordat het publiek ze herkent uit hun dagelijks leven is de informatie gemakkelijker aan te nemen. Bovendien zijn de voorlichters altijd een jongen en een meisje, om zo beide geslachten aan te spreken. Daarnaast kan het publiek zich beter met hen identificeren omdat er sommige woorden, zoals moedermelk, sperma en bloed, in het Kaqchikel of Tzutujil worden vertaald. Veel van de spelers noemen deze woorden in de voorstelling het belangrijkste: hier doelen ze op de vloeistoffen die HIV kunnen overbrengen (moedermelk, bloed, vaginaal vocht en sperma) en de open delen (mucosas) van het lichaam die het meeste risico in zich hebben: anus, vagina, penis en mond. Daarnaast worden de drie liedjes als essentieel genoemd, omdat hierin de volgens hen drie belangrijkste aspecten worden genoemd: de genoemde vloeistoffen, het niet delen van naalden en spuiten en het gebruik van het condoom.

De spelers hebben geen vaste rollen; de meesten kunnen twee of drie rollen spelen. Deze flexibiliteit wordt door een aantal ook als één sterke punten van de groep genoemd. Hiermee spelen ze in op de regelmatige afwezigheid van één van de spelers. De verdeling van de rollen staat wel

enigszins vast, maar wordt meestal even voor de voorstelling vastgesteld in informele gesprekken. Af en toe zijn er problemen tussen personen over wie de *charlas* gaan geven, omdat het zwaarder is om een *charla* en een voorstelling achter elkaar te geven dan alleen een voorstelling. In hoofdstuk vijf ga ik in op deze persoonlijke problemen en belemmeringen.

3.2. Agency en onderlinge communicatie

Zoals kort in hoofdstuk twee is genoemd, kan deze groep en de methode die ze gebruiken, worden gezien als een vorm van *agency* die probeert een sociaal 'effect' teweeg te brengen (Giddens 1984). Tegelijkertijd bevindt de groep zich in een sociale context en bestaat uit mensen die hieruit afkomstig zijn. Deze context beïnvloedt daarmee vanzelfsprekend ook de groep en daarmee de sociale handeling om het 'effect'. In deze paragraaf ga ik in op hoe deze groep functioneert, wat de methoden of de strategie is waarmee een sociaal effect wordt nagestreefd en hoe deze factoren worden beïnvloed door de (wederkerige) relatie met de sociale context. Uiteindelijk zal dit zijn invloed hebben

De spelers zien zichzelf het liefst als een collectief, dat als een sociale eenheid kan worden gezien. Bovendien hebben ze een gemeenschappelijk doel, dat door henzelf het voorlichten over HIV/Aids en mensenrechten genoemd. Om dit tot een succes te maken moeten ze samenwerken en zijn ze onderling afhankelijk. Deze combinatie van factoren zorgt ervoor dat ze vallen onder wat Nijstad (2009) een werkteam noemt. Bovendien is dit één van de factoren die het karakter en het functioneren van de groep volgens Nijstad (2009) bepalen. De spelers zelf bedoelen met een collectief dat iedereen dezelfde mate van initiatief en discipline zal (moeten) tonen en daarmee dezelfde invloed heeft op beslissingen.

Er kan worden gesteld dat dit idee van collectief pas een korte historie kent. Lorena, één van de leden van het managementteam van *Proyecto Payaso*, coördineerde tot ongeveer een half jaar geleden de groep en het werk. De verandering sinds zij weg is en nu David, één van de *educadores* zelf, tot informele leider en coördinator is aangewezen, wordt verschillend gewaardeerd. De *educadores* zijn meer op elkaar aangewezen en worden gedwongen te reflecteren, communiceren en de doelen en werkwijze vast te stellen. Een aantal *educadores* vindt de vrijheid en zelfstandigheid prettiger, terwijl anderen het gevoel hebben dat ze minder productief zijn en nog niet goed een vorm hebben kunnen vinden in het zelfstandig functioneren. De doordringbaarheid van de groep lijkt officieel redelijk groot; veel zouden graag een grotere groep willen en moedigen het aan als er nieuwe spelers bijkomen. Sara is er het laatste bijgekomen en vertelt echter dat ze het lastig vond om er echt bij te horen en ze had niet het gevoel dat ze geaccepteerd werd. Dit kon ook met de verandering van coördinator te maken hebben omdat de structuur hiermee enigszins wegviel. Ze vertelt dat toen er een keer een open gesprek is geweest tussen haar en de rest van de spelers over

haar rol in de groep, dat dit daarna al beter ging. Het concept van een leider wordt verschillend gepercipieerd: David wil zichzelf bijvoorbeeld niet als een leider maar slechts als een coördinator zien, onder andere omdat dit anders niet overeen zou komen met het idee van een collectief.

Het belang van één zijn (*unido*) en een hoge mate van cohesie wordt vaak genoemd door de *educadores* als voorwaarde van goed functioneren en als verbeterpunt binnen de groep. Het gezamenlijke doel en de noodzakelijke communicatie hierover zorgt voor een meer gevoel van één zijn. Volgens Nijstad (2009) is dit aspect dan ook belangrijk voor de betrokkenheid en daarmee hoe goed het team functioneert. Bijna alle *educadores* vertellen in interviews dat ze dit werk doen omdat ze erin geloven, en omdat ze er samen in geloven. Ze hebben voor zichzelf duidelijk wie ze zijn; ‘*we zijn educadores over HIV/Aids en mensenrechten*’, maar zijn het erover eens dat ze een duidelijker profiel en visie moeten construeren naar de scholen toe. Een positief punt was dat alle *educadores* noemen dat ze in het gevoel van cohesie en het samenwerken aan het verbeteren zijn. Ze ondernemen af en toe activiteiten na werktijd en enkelen vertellen dat ze ook persoonlijke problemen met elkaar delen; anderen geven echter aan dit bewust niet te doen. Dat er verbetering optreedt, was goed te zien uit het feit dat David zonder aansporing van *Proyecto Payaso* en met goedkeuring van de groep, een jaar- en groepsevaluatie organiseerde. Er werd gesproken over het werk, de onderlinge communicatie, hun visie, het salaris en in te voeren regels. De dag daarna werd dit ook nog een keer gedaan met het management van *Proyecto Payaso* erbij. Hierdoor werd de groep nogmaals gedwongen om te communiceren en werd bovendien de band tussen de organisatie en de groep versterkt. Hieruit bleek bovendien dat, zoals Nijstad (2009) ook noemt, het goed functioneren van een team bijna nooit zonder een (informele) leider kan.

Er kan worden geconcludeerd dat het maken van een voorstelling veel samenwerking vereist. Hiervoor wordt er gezocht naar een vorm van *agency* en structuur. De spelers moeten achter de methoden staan en voor zichzelf duidelijk hebben waarom deze worden gebruikt. Bovendien moeten ze samenwerken om het aan het publiek over te brengen. Veel spelers vinden dezelfde aspecten van de voorstelling het meest belangrijk en geloven in het werk dat ze doen. Welke motivaties zij verder hebben en hoe deze geconstrueerd worden wordt in het volgende hoofdstuk bekeken.

4. Waarom lachen om HIV/Aids?

Nu een beter beeld is ontstaan van *Luces Escondidas* zal ik ingaan op de motivaties van de *educadores* voor dit werk. Ondanks dat zij een werkwijze hanteren die niet gebruikelijk is over een thema waar veel weerstand tegen bestaat, blijven ze met dit werk doorgaan. Een aantal redenen hiervoor kwamen vaak terug, zoals zelf meer kennis verkrijgen. Daarnaast blijven dit acht individuen met allen hun eigen visie, passies en beweegredenen voor dit werk. Deze varieerden van liefde voor theater en reizen naar een steentje bijdragen aan een betere samenleving.

Dit hoofdstuk is onderverdeeld in drie subkopjes. Deze omvatten de belangrijkste motivaties en worden gekoppeld aan concepten die zijn behandeld in het theoretisch kader. Zo wordt een analyse gemaakt van de motivaties van deze actoren die ingebed zijn in een sociaal en cultureel kader. Er zal worden begonnen met seksualiteit en bescherming, gevolgd door de beleving van armoede en als derde de motivatie voor educatief theater.

4.1. Seksualiteit en bescherming

Zoals de literatuur en het theoretisch kader laat zien, is seksualiteit en de geconstrueerde (gender) concepten een onderwerp dat lastig bespreekbaar of veranderbaar lijkt. In de praktijk blijkt dit inderdaad ook zo te zijn. Door het werken met preventie tegen HIV/Aids moeten de *educadores* zelf voldoende weten over deze ziekte en seksuele voorlichting. Rosa en Juan vertellen beiden dat het op een dergelijk open manier praten over seksualiteit en kennis hierover verkrijgen, voor hen voelde alsof er een wereld open ging⁷. Wanneer de structurele kaders in Guatemala met betrekking tot (het praten over) seksualiteit in acht worden genomen, is dit een logische uitspraak. Zo vertelt Frederico dat zijn ouders hem vertelden dat kinderen van boeven afkomstig waren en dacht David voor dit werk dat homoseksualiteit in zijn dorp niet kon bestaan. Door de kennis en bredere bewustwording die is gecreëerd bij de *educadores* zijn zij een stap dichterbij wat Giddens (1984) *agency* noemt. Hier moet wel bij worden vermeld dat dit gebaseerd is op mijn observaties en de antwoorden die ze gaven in interviews. Naast dat de *educadores* zich bewuster zijn geworden van opvattingen over seksualiteit, zijn ze zich ook bewust geworden van wat dus verantwoorde en sociaal wenselijke antwoorden zijn. Door de vele overeenkomstige antwoorden, participerende observatie en gesprekken met mensen buiten de groep, twijfel ik niet aan een grotere bewustwording van de *educadores*. Deze zal ook hun persoonlijke mening en leven beïnvloeden. Maar zij bevinden zich ook nog steeds in de sociale context waar deze gesloten communicatie en ideeën bestaan. In hoeverre deze bewustwording dan ook consistent is, is moeilijk te zeggen. Zo vertelt Juan altijd condoms te

⁷ Uit: Interview Rosa, San Pablo la Laguna, 15-3-2011 en interview Juan, Patzun, 23-3-2011

gebruiken, maar heb ik dit vanzelfsprekend niet kunnen testen. Rosa zegt het meestal wel te doen, maar geeft toe dat het er soms 'bij inschiet'. Het feit dat ze hier echter wel redelijk open over praten, is uitzonderlijk.

Alle *educadores* geven aan dat seksualiteit een moeilijk onderwerp is om over te praten in Guatemala. Schaamte en angst spelen een grote rol en oorzaken hiervan zijn ingewikkeld: zowel theoretisch als vanuit de interviews wordt dit gekoppeld aan veel factoren, waarvan religie, culturele constructen op het gebied van gender zoals *machismo* en *marianismo* de belangrijkste lijken te zijn. De *educadores* beseffen zich dit onder andere door de educatie en kennis die zij hebben opgedaan. Vanwege het belang dat zij daarmee in educatie stellen, blijkt zelf meer kennis te verkrijgen over HIV/Aids en seksualiteit één van de grootste motivaties van de *educadores* om dit werk te doen. Dit werd gerelateerd aan de *protective capability* (OECD 2001). Deze mogelijkheid tot bescherming, zoals tegen ziekte, uitbuiting of uitsluiting, is één van de aspecten waar het door armoede vaak aan ontbreekt. Veel van de *educadores* willen in staat zijn om zichzelf beter te beschermen door middel van meer kennis en hiermee ook hun familie en gemeenschap beschermen. Ze zijn zich erg bewust van concepten als verandering en ontwikkeling: Juan vertelt dat hij dit werk voornamelijk doet om het beeld dat er bestaat bij veel mensen, te veranderen, om zo de volgende generatie beter te beschermen. Dit lijkt ook te werken: tijdens een groepsevaluatie wordt de vraag gesteld of er een verandering te zien is in de houding en ideeën van vrienden en familie ten opzichte van seksualiteit, HIV/Aids en condooms.

'Mijn moeder vond het eerst maar niks dat ik met dit onderwerp werkte. Nu vindt ze het geen probleem meer als er zelfs condooms in huis rondslingeren.'⁸

Malina geeft hierbij echter wel het tegenstrijdige punt aan dat haar moeder wil dat de condooms op de kamer van haarzelf en haar zus moeten blijven, omdat ze niet wil dat Malina's broertjes ermee in aanraking zouden komen. Tussen kennis hebben en daadwerkelijke handelingen zit nog een wereld van verschil. Juan vertelt echter over vrienden die het wel grappig maar ook een beetje raar vonden, en nu met vragen betreffende dit onderwerp naar hem toe komen.

Zoals de *educadores* zich identificeren met hun directe sociale omgeving, vindt er ook een vorm van identificatie plaats ten opzichte van de doelgroep. Vier *educadores* zeggen specifiek op te willen komen voor de jongeren waaraan ze de voorlichting geven. De reden hiervoor lijkt onder andere te liggen in een gedeelde ervaring van een vorm van sociale uitsluiting op basis van hun geslacht, plaats van wonen (ruraal gebied), maar voornamelijk etnische identiteit. Het argument van

⁸ Uit: Interview Chona, Santa Cruz la Laguna, 29-03-2011

Eriksen (2002) dat etniciteit en sociale uitsluiting, vaak op basis hiervan, een bindende factor is en zorgt voor het gevoel van collectieve identiteit is hier goed terug te zien. Zo vonden Malina, Sara en Carmen het een goed idee om tijdens werktijd verplicht de traditionele *traje* te dragen, om zo 'onze identiteit met trots te kunnen laten zien'⁹. De motivatie voor de *educadores* om de jongeren op de scholen voor te lichten en te beschermen lijkt groter te worden door deze gepercipieerde gedeelde kenmerken. Zo zegt Rosa:

'Wij hebben ook gevoel, maar we worden uitgesloten wanneer we dingen zeggen. We moeten ons ook kunnen ontdekken, onze plaats veroveren.'

Een aantal sluit zich hierbij aan. Ze voelen zich ongelijk behandeld en zien dit als een tendens in de hele samenleving: in culturele factoren, omgangsvormen en het beleid van de overheid. De grote afstand tussen de overheid en het overgrote deel van de bevolking dat analfabetisme, armoede en gebrek aan bescherming ervaart, wordt duidelijker tijdens één van de *diplomados* die Proyecto Payaso organiseert. Deze informatiedagen over HIV/Aids zijn bedoeld voor geïnteresseerden en mensen in het werkveld. Één van de bezoeksters vertelt:

"Ik werk met mensen die niet kunnen lezen en schrijven, en daar zijn er veel van hier. Zij weten zo goed als niets over HIV. Niet dat het bestaat, niet dat ze het risico lopen en al helemaal niet hoe ze het zouden moeten voorkomen".

Juist deze mensen die het meest kwetsbaar zijn, hebben weinig toegang tot communicatie, educatie en ontwikkeling waarin deze vicieuze cirkel weer zichtbaar is en ongelijkheid blijft bestaan. De *educadores* beroepen zich op hun recht van gelijkheid en de naleving van mensenrechten. Juan beargumenteert dat het werken met mensenrechten en daarmee het nastreven van gelijkheid, kansen en afwezigheid van discriminatie voor iedereen, de kern van hun werk is. Bovendien koppelen ze dit ook naar degenen die besmet zijn met het virus: zij zouden op dezelfde manier moeten worden behandeld als ieder ander, en niet met de uitsluiting en discriminatie zoals dat nu vaak zichtbaar is. De kennis die ze hierover hebben en dat dit vervolgens is geïncorporeerd in de motivatie, lijkt vooral afkomstig vanuit de *rights based approach* die Proyecto Payaso hanteert. De organisatie beïnvloedt dus ook de motivatie van de spelers op het gebied van de specifieke ziekte.

Voordat de *educadores* begonnen met dit werk kenden ze niemand die aan HIV/Aids leed; de motivatie om voor deze mensen op te komen kwam dus vooral vanuit de (theoretische) kennis die ze

⁹ Uit: groepevaluatie, San Pablo la Laguna, 31-03-2011

via de organisatie hebben opgedaan. Vrijwel alle *educadores* noemen in interviews dat één van de meest bijzondere en nuttige ervaringen het werken was met de theatergroep *Nuevas Esperanzas*, bestaande uit enkel HIV-besmette vrouwen. Hiermee wordt in de praktijk aangetoond dat de intrinsieke en belangrijkste motivatie en manier van leren inderdaad is door dicht bij de leefwereld van het individu te blijven (McGregor 1977, Woolfolk 2008). In hoeverre de *educadores* deze motivatie ook écht voelen of ze vooral een theoretisch kader aanhangen, lijkt per persoon te verschillen en hier kunnen op basis van dit korte onderzoek ook geen conclusies over worden getrokken. Zo zijn Sara en Carmen van mening dat wanneer mensen niet willen luisteren, dit geen probleem is. Immers: dat recht hebben ze ook. Juan, Rosa en David betrekken meer persoonlijke ervaringen bij hun uiteenzetting waarom het naleven van mensenrechten zo belangrijk is en willen dat mensen het begrijpen, ook als ze in eerste instantie weerstand voelen. David verwoordt het mooi:

‘Liever dat ze angst voor mij hebben, dan dat ze angst hebben om over het onderwerp te praten.’

Misschien is het dan ook geen toeval dat er juist tussen deze ‘groepjes’ enige wrijving lijkt te bestaan ten opzichte van motivatie en betrokkenheid, waar in hoofdstuk drie naar is gekeken.

4.2 De beleving van armoede

De reden waarom educatie en kennis vaak ontbreekt wordt door velen als een ingewikkeld vraagstuk gezien: hier is geen enkel sluitend antwoord op. Wat wel blijkt is dat armoede hier een zeer grote factor speelt. Bijna alle *educadores* noemen mogelijkheden met betrekking tot het multidimensioneel concept van armoede, waar zijzelf, hun sociale omgeving en een groot deel van de bevolking in Guatemala geen toegang tot heeft (OECD 2001). Educatie is hier één van en wordt door hen gezien als één van de belangrijkste factoren die ervoor kan zorgen dat armoede een minder grote grip op mensen heeft.

Naast dat de *educadores* zich bewust zijn van sociale uitsluiting en minder toegang tot educatie en bescherming, wordt het gebrek aan geld als één van de grootste problemen en aspecten van armoede gezien. De omstandigheden waarin zowel de doelgroep als de *educadores* zelf leven bieden een motief om dit werk te doen. Wanneer het interview met Juan plaatsvindt, zitten we op de grond naast de school waar de groep net een *charla* hebben gegeven. Hij wijst om zich heen:

‘Kijk om je heen. Geld is een groot probleem in Guatemala. Ik zie het overal. De ramen van deze school: ze zijn kapot, alles is vies, nat en verrot. Het doet me pijn om te zien dat mensen zo leven, dat de omstandigheden in mijn land zo zwaar zijn. Het liefst zou ik

een huis bouwen voor alle straatkinderen, maar ook ik heb geen geld. Met dit werk kan ik in ieder geval iets goeds doen en proberen een bijdrage te leveren aan een verbetering in de samenleving.'

Juan doet deze uitspraak in Patzún, een dorpje op ongeveer 3 uur afstand van hun woonplaats. Door het reizen dat bij het werk hoort zien de *educadores* onder welke omstandigheden andere mensen in hun land leven. Veel van de spelers noemen het verbreden van hun horizon op deze manier en meer kennis krijgen van hun land dan ook als motiverend. Daarnaast brengt bovenstaand citaat de motivatie van geld en salaris aan de orde. Loomans (2007) stelt naar aanleiding van haar onderzoek dat ook bij *Proyecto Payaso* plaatsvond, dat voor geen van de *educadores* geld de belangrijkste motivatie is. Naar mijns inziens is dit een misschien juiste conclusie wat betreft het specifieke werk, maar moet dit wel verder genuanceerd en minder geïdealiseerd worden. Zo zegt Juan, maar komt dit in meerdere interviews en de groepsevaluatie naar voren:

'Ik doe dit werk om 2 redenen. De eerste is omdat ik het leuk en belangrijk vind. De tweede is omdat het leven draait om geld. Zonder geld kun je niet leven: immers, als ik niet werk, heb ik geen eten. Het is de meest fundamentele reden waarom we dit doen.'¹⁰

Zoals al eerder genoemd is de economische situatie van de *educadores* niet rooskleurig. Ze geven aan rond te kunnen komen, maar zeker diegenen die een kind hebben, vier van de acht, noemen het als zeer lastig. Geld lijkt daarmee misschien niet de belangrijkste reden waarom ze specifiek dit werk doen: veel van de *educadores* klagen zelfs over het salaris en zouden op andere, minder leuke, manieren misschien meer geld verdienen. Maar, geld is uiteindelijk, zeker in een samenleving waarin veel armoede en weinig arbeidsmogelijkheid en sociale zekerheid bestaat, bijna altijd de belangrijkste reden om te werken. Om deze reden is het van belang kort in te zijn gegaan op deze factor, maar is het in de context van dit onderzoek dat zich op de motivaties voor dit specifieke en enigszins uitzonderlijke werk, uiteindelijk van ondergeschikt belang.

4.3. Educatief theater

Naast het onderwerp en het doel speelt het middel van (educatief) theater voor veel van de *educadores* een grote rol in hun motivatie. Redenen waarom de *educadores* ooit zijn begonnen met theater in een land waar les op dit gebied spaarzaam is en het beoefenen van kunstvormen niet hoog staat aangeschreven, lag voornamelijk in de liefde ervoor en nieuwsgierigheid ernaar. In Guatemala

¹⁰ Uit: Interview Juan, Patzun, 23-4-2011, Interview Rosa, San Pablo, 15-4-2011, Groepsevaluatie, San Pablo, 31-04-2-11

zouden ze niet op veel andere manieren geld kunnen verdienen met kunst: Samuel denkt zelf dat het bezig kunnen zijn met theater de belangrijkste reden is dat de *educadores* dit werk (blijven) doen.

De *educadores* vertellen bijna allemaal gemotiveerd te zijn om met educatief theater te werken omdat het universeel is en iedereen het begrijpt. Dit koppelen ze vervolgens aan het feit dat het moeilijke onderwerpen zijn, waar mensen soms weinig kennis van hebben of weerstand tegen hebben. Deze visie komt overeen met literatuur hierover. Malina geeft aan dat ze het belangrijk vindt om met theater te werken, omdat sommige kinderen door hun ouders verboden wordt om seksuele educatie te krijgen: via een theatervoorstelling is dit in eerste instantie minder zichtbaar.

Veel *educadores* zeggen dat er door theater grenzen overschreden kunnen worden. Op de vraag of dat op andere manieren niet kan, noemen ze een aantal aspecten die inderdaad onmogelijk zouden zijn met enkel een 'normale' les. Zo kiezen ze er bewust voor om karakters te representeren die het publiek kent uit de sociale omgeving en die ook in de voorstelling soms overschakelt op een Maya-taal. Hierdoor wordt er dicht bij de leefwereld van de jongeren gebleven, maar door het acteren is de relatie tussen de 'leraar' en de 'leerling' minder direct en minder scheef. De relatie is daarmee anders dan in veel klassieke onderwijssituaties. Doordat het karakters zijn en op dat moment geen 'echte' mensen, is er een minder hoge mate van confrontatie, schaamte en angst om zelf te worden betrokken bij het geheel. De condooms en folders die na de voorstellingen worden uitgedeeld ook gemakkelijker geaccepteerd. Wanneer na *charlas* leerlingen nog wel eens weigeren een condoom aan te raken of niet willen luisteren, lijkt het publiek die neiging na een voorstelling minder te hebben. Dit kan ook te maken hebben met het gebruik van humor: wanneer mensen iets leuk vinden, zullen ze langer naar de informatie luisteren en ondertussen deze in zich opnemen (Haig 1986).

Hoewel de *educadores* zich waarschijnlijk relatief meer bewust dan veel andere indígena jongeren zijn van culturele kaders en geconstrueerde ideeën, worden ook zij vanzelfsprekend beïnvloed hierdoor in hun persoonlijke leven en opvattingen. Rosa en Sara belichten de andere kant van het gebruik van theater: omdat het ook voor hen zelf een gemakkelijkere manier van voorlichten is. Dit werkt tweeledig: enerzijds is het gemakkelijker voor hen om te praten over, vaak toch ook voor hen lastige onderwerpen, wanneer zij zich niet henzelf voelen. Hierdoor kan er afstand worden genomen van de eigen identiteit, opvattingen en normen en waarden. Dit is goed te zien bij Sara. Waar zij in het dagelijkse leven wat terughoudend is en Samuel en de andere spelers moeite lijken te hebben om echt contact met haar te maken¹¹, flirt ze tijdens de voorstelling ineens met het publiek en staat in een kort rokje te dansen. Ook hier is de verandering van identiteit te zien en de afstand die kan worden genomen van persoonlijke barrières en (culturele en/of persoonlijke) ideeën door

¹¹ Uit: interviews Samuel en *educadores*, 15 maart-4 april

het acteren, waarbij make-up en kostuums in veel interviews als belangrijk wordt genoemd. Daarnaast weten de *educadores* door ervaring en besef van de culturele ideeën, dat het publiek niet altijd positief reageert op de informatie die ze verstrekken. Door het zijn of voelen van iemand anders, komt het gevoel van afwijzing op zo'n moment minder hard aan.

De motivaties van de spelers blijken vanzelfsprekend te verschillen per persoon. Echter, zelf meer kennis verkrijgen over HIV/Aids om zo zichzelf en de directe omgeving te kunnen beschermen komt vaak naar voren. Wanneer ze deze voorlichting geven aan anderen, denken en ervaren ze dat educatief theater grenzen kan verleggen en communicatie opener kan laten zijn. Deze 'anderen' zijn vaak jongeren van indígena afkomst, dat zorgt voor identificatie met de doelgroep en extra motivatie. Echter, bij het doorbreken van een cirkel komt veel weerstand kijken. De motivaties komen immers voort het uit feit dat er belemmeringen zijn die worden ervaren, maar deze zijn niet direct opgelost. Veel noemen ook dat de functionering van de groep nog niet optimaal is en dat ze moeten blijven werken aan de cohesie. In het volgende hoofdstuk zal ik mij focussen op deze belemmeringen, die zowel binnen de groep als de sociale context spelen.

5. Een struikelende clown

Zoals de inleiding van deze scriptie ook al kort vermeldt: niets kan alleen maar goed gaan of leuk zijn. Het feit dat preventie en verbetering moet plaatsvinden, komt voort uit belemmeringen die er worden ervaren. In dit hoofdstuk wordt deze andere kant van het werk belicht. Seksualiteit blijft ook voor de *educadores* een lastig thema, zowel om zelf mee te werken als vanwege de reacties die het teweegbrengt. Dit hoofdstuk is ingedeeld in HIV/Aids en seksualiteit, educatief theater en samenwerken en het politieke beleid, dat allemaal natuurlijk samenhangt met de constructie van de sociale context en ideeën.

5.1. HIV/Aids en seksualiteit

Wanneer de *educadores* praten over de lastige aspecten aan hun werk, komt het werken met seksualiteit hier regelmatig in terug. Een aantal noemen dat ze soms niet denken genoeg te weten hierover of over de ziekte. Bij de basis *charla* gaat dit nog, maar wanneer ze met een workshop voor gevorderden teruggaan naar de scholen, kunnen ze soms geen antwoord geven op vragen. Ze zouden graag nog meer kennis krijgen door middel van bijvoorbeeld *charlas*.

Seksualiteit is onlosmakelijk met gender concepten verbonden en de jongens en meisjes in de groep ervaren dit dan ook. Alle meisjes ondervinden de kaders en ideeën rondom seksualiteit en vrouwen in Guatemala aan den lijve. Het feit dat ze in hun werk over seksualiteit communiceren, creëert het beeld in de sociale omgeving dat deze meisjes gemakkelijk met seks omgaan. Malina vertelt me over twee jongens met wie zij op een normale manier over haar werk praatte, maar die daarna aan haar vriend hadden verteld dat ze vast veel verschillende seksuele relaties zou hebben. Rosa krijgt van de mannen die op de bootjes op het meer werken, regelmatig dubieuze en seksuele opmerkingen en vragen die refereren naar haar werk. Zo vragen ze haar of ze condooms kan regelen en of ze die dan met hen wil uitproberen. Carmelina's voormalige vriendinnen vonden het onbegrijpelijk dat ze dit werk deed, wat de vriendschap kapot maakte. Sara vertelt niemand over haar werk omdat ze bang is voor roddels en onbegrip. De jongens uit de groep ervaren ook nadelen door de koppeling met seksualiteit. Ze zouden niet over seksualiteit op een voorlichtende manier moeten praten en al helemaal niet met vrouwen: ze zouden het gewoon moeten doen. Vrienden vinden het soms raar dat ze met dit onderwerp werken. In deze reacties vanuit de sociale omgeving zijn duidelijk de geconstrueerde gender concepten binnen het *machismo* en *marianismo* en de daaraan gekoppelde ideeën over seksualiteit terug te zien.

De *educadores* vertellen dat veel negatieve reacties bovendien voortkomen vanuit de kerk en religieuze ideeën ten opzichte van seksualiteit en theater. Binnen de evangelische kerk die groeiende

is in Guatemala, mag er alleen naar evangelische muziek worden geluisterd en worden clowns als de duivel gezien. Marcos vertelt in de kerk alleen dat hij een acteur is. Juan maakte een radicalere stap:

“Ze (de evangelische kerk) vertelden me dat ik moest stoppen met dit werk, omdat ik met Satan zou werken. Ik ging me realiseren dat de kerk een soort vierkant is: je mag je bewegen en ontwikkelen binnen de hoeken, maar wil je daarbuiten, dan ben je slecht. Je kan er niet uit. Ik wilde verder kijken en mezelf ontwikkelen. Toen ben ik weggegaan.”

Religie houdt bepaalde kaders in stand en wanneer mensen hier binnen blijven, maakt deze verandering in communicatie en idee moeilijk. Hoewel de *educadores* dus in meerdere of mindere mate zich dit beseffen en/of hun eigen invulling hieraan geven, wordt dit door het publiek niet altijd gedaan. Hierdoor reageert deze soms op een negatieve manier. Voorbeelden zijn het weigeren van condooms aan te raken en het niet willen bijwonen van een *charla*. Deze afwijzingen zijn direct gekoppeld aan de weerstand tegen het praten over seksualiteit. De school wil soms niet dat de *educadores* nog een keer komen, bijvoorbeeld omdat er boze ouders zijn die praten over seks als aanmoediging voor het hebben van seks zien.

5.2. Educatief theater en samenwerken

Het werken met theater zorgt soms voor teveel plezier: jongeren moeten soms vooral lachen om de clowns, luisteren niet naar de voorlichters en nemen de informatie niet serieus. Sara kan het vervelend vinden dat het publiek de (vrouwelijke) clown die zij vaak speelt eng of raar vindt, waardoor ze zich soms afgewezen voelt. Dit gevoel wordt door sommige *educadores* in de bredere sociale context ook genoemd. Zo heeft Malina het gevoel dat veel mensen niet snappen hoe belangrijk dit werk is en daarmee haar en het werk belachelijk maken of onderwaarderen. Juan koppelt dit aan theater dat nauwelijks aanzien heeft in Guatemala en dat het niveau van lessen op school, als die er al zijn, erg laag is. Hierdoor denken veel mensen dat theater zinloos is om mee te werken en vragen ze de *educadores* waarom ze niet iets nuttigs gaan doen, waar ze geld mee kunnen verdienen.

Misschien dankzij deze weinige mogelijkheden op het gebied van theater, verschilt het niveau binnen de groep. Volgens de spelers is dit soms lastig. Het gebruik van de stem om hard te kunnen praten bij een voorstelling zorgt zeker bij nieuwelingen voor problemen, omdat zij hun adem niet goed gebruiken. Naast het niveaoverschil binnen de groep zijn er meer aspecten van het samenwerken dat zorgt voor problemen. Deze zitten voornamelijk in de spanning tussen het ideaal van het collectief dat semi-autonoom opereert en de realiteit die daar soms niet aan voldoet. Dit is

niet uitzonderlijk: in elke groep komen persoonlijke problemen voor en zorgen structuren en (scheve) machtsverhoudingen soms voor conflict(en). *Proyecto Payaso* voorziet in technische en financiële hulp, maar stelt de groep zelf verantwoordelijk voor het intern functioneren en het hebben van genoeg werk. Wanneer dit wordt aangegeven willen ze hier wel hulp bij bieden, maar een ‘*paternalistische relatie*’ (Samuel) moet worden voorkomen. Soms leek er echter een botsing tussen het ideale semi-autonome functioneren van de groep en de in de realiteit afhankelijkheid van *Luces Escondidas* van *Proyecto Payaso*. De organisatie wil de groep idealiter vrij laten, om zo ook communicatie onderling en samenwerking te bevorderen. Vaak werkt dit ook, zoals tijdens de groepsevaluatie die in hoofdstuk drie beschreven is. Er werd echter soms duidelijk dat *Proyecto Payaso* uiteindelijk de touwtjes in handen heeft en de spelers niet echt vrij zijn. Onderstaand fragment uit een vignet tijdens de *gira* waar ik bij aanwezig was, is hier een voorbeeld van.

Ik zit op een bankje in Pochuta. Het is schemerig. De hele groep is bij elkaar en bevindt zich net als ik op of naast het bankje. Samuel spreekt de laatste dingen door voordat het omkleden en opmaken voor de voorstelling zal beginnen. Dan wordt duidelijk dat Carmelina, Malina en Rosa een eigen onderkomen hebben geregeld voor die nacht. Ze willen niet slapen in het *Centro de Salud*, wat een aanbod was van de medewerkers en Samuel heeft aangenomen. Samuel vindt dat dit afwijzen niet kan: hij zegt dat ze dankbaar moeten zijn voor iets dat ze krijgen aangeboden en hierdoor het werk kan blijven voortbestaan. Hij spreekt de spelers aan op hun loyaliteit naar het werk en naar de groep. Samuel vraagt naar de redenen en zegt dat ze dit niet uit zichzelf moeten regelen, maar hierover hadden moeten overleggen om zo tot een overeenkomst te komen. Malina en Carmelina komen met hem overeen dat ze met zijn allen in een andere zaal zullen slapen, omdat ze zich niet prettig voelden in de kamer waar ze eerst moesten verblijven. Rosa wil nog steeds zelf iets zoeken. “Het is mijn geld. Ik heb ervoor gewerkt en wil zelf kunnen bepalen wat ik daarmee doe.” “Het is niet jouw geld”, antwoordt Samuel. “Je werkt voor mij, dus ik heb het je gegeven.”¹²

Na dit incident wordt Rosa boos en weigert ze nog mee te doen aan de voorstelling. Na veel overtuigingskracht van haar medespelers speelt ze haar rol en verdwijnt daarna meteen weer richting de auto. Later vertelt ze dat ze vaak het gevoel heeft te worden uitgesloten door Samuel en

¹² Uit: fragment vignet *gira*, Pochuta, 21-03-2011

dat ze vindt dat hij niet op een gelijkwaardige manier met hen en zeker met haar omgaat. Ze overweegt zelfs om vanwege deze reden met het werk te stoppen. Hierbij moet wel worden vermeld dat meerdere spelers in interviews noemen dat Rosa een lastig meisje is om mee te werken: erg gedreven, maar ook dominant en jaloers. In dezelfde interviews komen echter ook overeenkomstige uitspraken als bovenstaande over Samuel naar voren. Sommigen vinden de samenwerking met hem prettig, maar vier *educadores* geven aan dat hij een negatieve invloed heeft op de groep. Ze hebben het gevoel dat hij weinig open staat voor andere meningen en hen niet begrijpt, omdat hij ze te weinig ziet. Tegelijkertijd zorgt dit ook voor het bereiken van overeenstemming en communicatie binnen de groep. Zo wordt er tijdens de groepsevaluatie besproken hoe ze met meerdere organisaties zouden kunnen samenwerken om zo onafhankelijker en stabielere te kunnen functioneren.

Tijdens de evaluatie, interviews en participerende observatie leek het alsof de aspecten die Nijstad (2009) noemt die de betrokkenheid, gevoel van cohesie en functionering van een team beïnvloeden fluctueerden en verschilden per persoon. Veel noemen in interviews dat er persoonlijke problemen spelen in de groep zoals onvrede die er bestaat over de anderen die als te dominant of juist ongemotiveerd worden ervaren. Het probleem dat hier voornamelijk bij wordt ervaren is dat de communicatie hierover moeizaam verloopt. Een mooie poging om deze problemen zichtbaar te maken en de communicatie te verbeteren, wordt zichtbaar gemaakt tijdens de genoemde groepsevaluatie. David en Rosa hebben, blijkt achteraf, een vorm van onzichtbaar theater geïmplementeerd omdat ze vinden dat sommige spelers niet genoeg betrokken zijn en ze dat hiermee probeerden te testen en te verbeteren:

”En hier hebben we een aantal regels, waarvan ik denk dat het goed is om die in te voeren, als jullie het ermee eens zijn.” David deelt de papiertjes met daarop 10 regels uit. Ik lees ze: 50 *quetzal* (5 euro) boete per half uur dat ze te laat zijn, het per persoon aanschaffen van een computer, het niet doorbetaald krijgen bij 3 dagen per maand afwezig en het verplicht dragen van de traditionele kleding voor vrouwen zijn enkele voorbeelden. Tijdens het nabespreken prikt Marcos Malina regelmatig in haar zij, waarna zij ingehouden giechelt en hem quasi-boos wegduwt. “50 *quetzal* boete, dat is echt belachelijk!” zegt Carmen. Juan gaat hier tegenin: “We moeten toegewijd zijn en inzet tonen. In *La Cambalacha* kregen we ook een boete als we te laat waren, en dat werkte. Dit niet: we weten niet waarom mensen soms niet komen opdagen en zouden veel productiever kunnen zijn. Vinden jullie dat dan

niet?!” Marcos en Malina zijn inmiddels weer in een halve stoeipartij beland. Ze antwoorden niet op de vraag van Juan.¹³

Wisselende motivatie en inzet werd door alle *educadores* opgemerkt. Bovendien werd door de meesten dezelfde oplossing aangedragen: meer regels en daarmee discipline. Zoals bovenstaand stuk echter laat zien, bleek het daadwerkelijk invoeren en waarschijnlijk naleven lastig. Echter, het vignet laat ook zien hoe de *educadores* zich bewust zijn van motivaties en onderlinge verhoudingen en hoe ze theater bovendien als middel gebruiken voor de communicatie binnen de groep. Er was ook resultaat te zien: ondanks nog steeds verschillende inzet hierbij, was iedereen gedwongen geweest om over het functioneren van de groep na te denken en hadden de *educadores* die het hadden opgezet veel samengewerkt. Daarnaast komt in veel interviews naar voren dat het werk niet onder communicatieproblemen mag lijden en dit ook niet doet. Juan zegt hierover:

“Onze kracht is dat we wel problemen hebben binnen de groep, maar dat we die op het moment dat we op het podium staan daarbuiten kunnen houden.”

De mate van betrokkenheid en belangrijkheid, discipline en hoe lang de groep nog zal blijven bestaan leken factoren te zijn die sterk samenhangen met de sociale context waarin de *educadores* zich bevinden. Hoewel etnische identiteit in de grotere context van de Guatemalteekse samenleving tot een gevoel van collectieve identiteit kan leiden, is in de groep ook merkbaar hoe ook binnen deze overkoepelende identiteit van ‘indígena’, vele subgroepen bestaan en daarmee grenzen, die wel flexibel lijken te zijn (Eriksen 2002). Er worden twee verschillende talen gesproken binnen de groep, maar de spelers verstaan elkaar wel. Tussen dorpen die geografisch dicht bij elkaar liggen kan veel verschil zitten op basis van gebruiken, taal en kleding. Frederico, Sara en Marcos vertellen hoe er in het verleden een conflict is geweest tussen Rosa en een aantal andere spelers omdat zij uit twee dorpen kwamen die op vijandige voet met elkaar stonden. Bovendien zijn de *educadores* sterk verweven in een sociaal netwerk van familie, sociale en morele verplichtingen. Vier van de acht hebben kinderen. Het sociale netwerk blijkt, zoals vaak in de Guatemalteekse samenleving, ten alle tijde voor te gaan. Dit heeft zijn weerslag op de groep; regelmatig komen voornamelijk de moeders binnen de groep niet omdat hun kind ziek is. Er zijn regels dat de kinderen zo min mogelijk mee zouden moeten komen, maar soms is dit noodzakelijk, omdat één van de speelsters geen mensen kent die overdag op haar zoontje kunnen passen. Dit zorgt enerzijds voor spanningen en anderzijds voor een collectief gevoel van moeten zorgen voor het kind. Frederico zijn vader is net aan alcoholisme overleden, veel voorkomend in Guatemala, en als oudste zoon heeft hij er ineens een

¹³ Uit: vignet groepsevaluatie, San Pablo la Laguna, 30-3-2011

grote verantwoordelijkheid bij. Daarnaast belemmert *machismo* de groep; het zorgt volgens één van de leden voor persoonlijke problemen binnen de groep en er is slechts één meisje die een man heeft. Zij moest behoorlijk onderhandelen over het feit dat ze wil werken. Er zijn een aantal vrouwelijke leden die weg zijn gegaan omdat ze gingen trouwen. Samuel kan zich hier boos over maken:

“Inheemse vrouwen die in dorpen wonen zitten in een aantal kooien: hun lichaam, hun man, hun kind, hun familie, de gemeenschap en de samenleving. Ze worden opgesloten in hun huis. Sterker nog: sommigen lijken ook te willen worden opgesloten.”

Mogelijk vanuit het gebrek aan regels en eventueel culturele standaarden is het niet gebruikelijk dat de *educadores* afbellen of laten weten waar ze zijn. Maar hoewel er persoonlijke en communicatieproblemen spelen, lijkt er tegelijkertijd wel degelijk een mate van vertrouwdheid en vriendschap te bestaan. Zeker de vijf *educadores* die al vanaf het begin bij de groep betrokken zijn, benoemen elkaar eerder als vrienden of zelfs familie dan als collega's en zien elkaar ook buiten werktijd.

5.3. Politieke belemmeringen

Niet alleen de directe omgeving of interne strubbelingen zorgen voor problemen: de spelers en de organisatie ervaren veel belemmeringen door de overheid. Volgens Samuel zijn de staatsinstituties zwak en kan de organisatie hier niets van verwachten. Sterker nog: zij helpen de staat door seksuele voorlichting te geven. Daarmee is het overheidsbeleid ook een motivatie om dit werk te doen. Tegelijkertijd wordt de organisatie erdoor belemmerd. De overheid gaat uit van een theoretisch idee, waarbij het sinds een jaar verplicht is om seksuele educatie op scholen aan te bieden. In de praktijk is het volstrekt onduidelijk of en op welke manier deze wordt aangeboden. David geeft als voorbeeld dat ze soms ergens komen waar leerlingen niets over dit onderwerp weten, en soms hebben ze al tien *charlas* gehad en worden ze vooral saai gevonden.

Ook op financieel gebied kan de organisatie niet op de overheid rekenen. Dit heeft onder andere te maken met het preventiebeleid dat de overheid handhaaft. Zo zegt Rosa boos:

“We moeten eerst allemaal HIV krijgen voordat we geld krijgen”

Deze opmerking slaat op het testen van HIV/Aids. Volgens de overheid komt er weinig HIV/Aids voor in Guatemala, zeker niet in de regio Sololá, waar Lucas Escondidas gevestigd is. Reden dat de overheid dit 'weet' is omdat er weinig HIV-geregistreerden zijn. Dit zegt echter weinig. Er is geen eenduidig beleid in het registreren van HIV besmettingen, en wordt er in veel gebieden, zoals Sololá,

niet getest. De gedachte lijkt dat wanneer er niet wordt getest, HIV er ook niet is en er dus geen geld en aandacht aan hoeft te worden besteed.

Hierdoor is *Proyecto Payaso* constant afhankelijk van fondsen en zorgt dit ervoor dat de *educadores* onregelmatig werk hebben. Hoe lang de groep nog bij elkaar blijft en is daarmee onduidelijk, waardoor de mate van betrokkenheid (negatief) kan worden beïnvloedt (Nijstad 2009). Dit aspect is sterk verbonden met de sociale context: volgens *Proyecto Payaso* kan een dergelijk project in een ontwikkelingsland vrijwel nooit zekerheden bieden. Op het moment dat mijn onderzoek plaatsvond, was de groep met de laatste weken bezig van een tweejarig contract met een fonds in Finland. Dit betekende een nog onzekere toekomst, aangezien *Proyecto Payaso* druk bezig was met onderhandelingen met Hivos maar hier nog weinig zekerheid over bestond. In de laatste week van mijn onderzoek en toen ik weer terug in Nederland was, bleek dat er waarschijnlijk minder geld beschikbaar zou zijn waardoor de spelers salaris zouden moeten gaan delen of met minder door zullen moeten. Dit terwijl veel van de spelers in interviews aangaven dat ze graag met een grotere groep zouden werken, om zo meer mensen te kunnen bereiken en de werkdruk te verlichten. Echter, de invloed van 'zwakke staatsinstituties'¹⁴ en het, onder andere hierdoor, gebrek aan geld werd hiermee pijnlijk duidelijk.

De belemmeringen die de spelers als educatieve theatergroep over HIV/Aids ervaren zijn dus zowel individueel als in de groep en de sociale context ontstaan. Het werken met het thema seksualiteit zorgt voor tegenwerking en negatieve reacties, waardoor de *educadores* niet veel mensen alles vertellen over hun werk. Deze reacties komen logischerwijs voort uit de ideeën die er in Guatemala bestaan over seksualiteit, in stand gehouden door onder andere religie en het beleid van de overheid. De politiek belemmert hen ook door het ontkennen van het probleem waardoor er weinig geld beschikbaar is. In de conclusie zal ik deze belemmeringen verbinden aan de functionering van de groep en de motivaties, om zo een antwoord geven op de centrale vraag.

¹⁴ Uit: Interview Samuel, Santa Cruz, 5-04-2011

Conclusie

Om tot een antwoord te komen op de centrale vraag acht ik het belangrijk om kort in te gaan op de belangrijkste theoretische concepten en bevindingen die aan deze vraag gerelateerd zijn. Op deze manier wordt de achterliggende context duidelijk waarin de organisatie en de spelers werken en kan daarna een antwoord gegeven worden op de centrale vraag.

Het ontbreken van kennis is één van de belangrijkste aspecten waardoor mensen zichzelf en hun sociale omgeving niet kunnen beschermen tegen HIV/Aids (OECD 2001). *Luces Escondidas* wil deze kennis aanbieden, om hiermee een sociaal 'effect' teweeg te kunnen brengen. Door met een groep educatief theater te maken wordt getracht een vicieuze cirkel te doorbreken waarin men geen of te weinig toegang krijgt tot educatie en daarmee bescherming. De belangrijkste aspecten binnen deze cirkel zijn geconstrueerde genderconcepten, seksualiteit, armoede, sociale uitsluiting en overheidsbeleid. Religie is een belangrijke factor die conservatieve ideeën met betrekking tot gender, seksualiteit en binnen het overheidsbeleid in stand houdt. Door armoede en sociale uitsluiting is verandering hiervan moeilijk, onder andere doordat men geen toegang krijgt tot educatie en daarmee een grotere bewustwording en mogelijkheid tot reflectie. Op deze manier zijn de beschreven concepten sterk aan elkaar verbonden en houden ze elkaar in stand. Dit wordt gedaan door de sociale context waarin deze zich bevinden, die weer bestaat uit actoren met een bepaalde manier van *agency*. Om verandering of doorbreking te kunnen realiseren, is een cultureel passende strategie noodzakelijk. Educatief theater biedt dit, door sociale situaties en verhoudingen uit te spelen die herkenbaar zijn voor het publiek en hen hierdoor laat reflecteren op de eigen situatie. Uiteindelijk wordt er een grotere bewustwording bij het publiek nagestreefd waardoor deze meer zeggenschap over keuzes en de manier van leven kan maken: *empowerment*.

In deze scriptie heb ik onderzocht hoe de *educadores* van de theatergroep *Luces Escondidas* samenwerken om educatief theater over HIV/Aids te maken. Ook heb ik gekeken welke motivaties zij hiervoor hebben en welke belemmeringen worden ervaren. Om hier een antwoord op te vinden heb ik een verdeling gemaakt op basis van de groep *Luces Escondidas*, de motivaties die de spelers hebben en hoe deze geconstrueerd worden door de sociale context en ten derde de belemmeringen die zij met dit werk ervaren. Naar aanleiding hiervan heb ik de hoofdstukken ingedeeld en geanalyseerd. In hoofdstuk drie keek ik naar de groep *Luces Escondidas*. Belangrijk hierbij waren hun *agency*: educatief theater maken met een groep. Daaruit volgde een focus op de daadwerkelijke voorstelling en methoden van theater en hoe de onderlinge verhoudingen zijn tussen de actoren die deze *agency* hebben. Vervolgens heb ik in hoofdstuk vier deze groep in een breder perspectief gesteld van de sociale context waar zij zich in bevinden en hoe deze hun motivaties beïnvloedt.

Armoede, sociale uitsluiting, het schenden van mensenrechten door de overheid en de persoonlijke ervaringen met deze in de samenleving ingebedde concepten motiveerden de spelers om hier een verbetering in aan te brengen. Deze motivaties komen logischerwijs voort uit belemmeringen die worden ervaren; anders zou een dergelijke organisatie niet hoeven bestaan. Deze zijn echter (nog) niet opgelost en hier lopen de spelers dan ook tegenaan. In hoofdstuk vijf heb ik gekeken welke belemmeringen er worden ervaren, die zowel bij individuen, binnen de groep als vanuit de grotere sociale en culturele context ontstaan.

Het functioneren van de groep kan de spelers motiveren of belemmeren om dit werk te doen. In het kader van HIV/Aids in Guatemala en het maken van educatief theater in een groep van indígena jongeren spelen vele processen van *agency* een rol, die allen deze motivaties en belemmeringen beïnvloeden. Dit vormt de uiteindelijke communicatie binnen de groep, op het gebied van onderlinge verhoudingen, rolverdeling, functionering en relatie met *Proyecto Payaso*. Motiverend is dat de *educadores* ervaren dat hun gewenste collectieve identiteit sterker lijkt te worden naarmate ze meer moeten samenwerken om een resultaat af te leveren: deze dwang komt voort uit de noodzaak van werk en geld genereren. Ze groeien hierdoor naar elkaar toe en het geloof in het werk zorgt voor een binding. Tegelijkertijd worden er problemen zichtbaar of veroorzaakt door de intensieve samenwerking en communicatie. Onderlinge persoonlijke problemen, verplichtingen buiten het werk en het nog niet optimaal functioneren van regels en een structuur zorgen voor spanningen. Hierdoor ontstaan er verschillen qua motivatie en inzet dat het optimale functioneren soms belemmert. *Luces Escondidas* is hiermee geen uitzondering; dergelijke problemen zijn in veel groepen terug te zien (Nijstad 2009). De invloed van de sociale context is groot en beïnvloedt hiermee ook de groep; de spelers worden zowel hierbinnen als erbuiten geconfronteerd met geconstrueerde ideeën over seksualiteit en gender, jaloezie, onbegrip, armoede en uitsluiting. Het ideale semi-autonome functioneren is paradoxaal genoeg nog steeds in handen van *Proyecto Payaso*. De spelers zijn niet echt vrij of autonoom collectief, dat misschien ook een (nog) onrealistisch ideaal is met betrekking tot dergelijke projecten in een sociale context van ontoereikend politiek beleid, gebrek aan geld en schending van mensenrechten. Wel is zichtbaar dat deze belemmering door de scheve machtsverhouding en botsing tussen ideaal en praktijk, zorgt voor een motivatie en wens bij de *educadores* om onafhankelijker te functioneren. Dit uit zich in het intern formuleren van verbeteringen, regels en manieren om meerdere fondsen en scholen aan hen te verbinden. Ook hierbij vindt dus een vorm van *empowerment* plaats.

Educatief theater als strategie biedt zowel de spelers als het publiek een minder directe confrontatie met gevoelsmatige, geconstrueerde, interne grenzen met betrekking tot gender en seksualiteit. Door de combinatie van *charlas* en theater wordt de informatie op verschillende manieren aan het publiek verteld en kan deze zo goed mogelijk 'eigen' worden gemaakt. De

verschuiving van de identiteit door het acteren is cruciaal; de identiteit van het publiek verandert hiermee ook van leerling naar toeschouwer. Deze relatie is minder direct en confronterend dan in klassieke onderwijssituaties, waardoor het zowel voor de spelers als het publiek gemakkelijker is om met de informatie om te gaan en deze te accepteren. Ook willen veel *educadores* met educatief theater werken omdat iedereen uit het publiek het kan begrijpen en niemand wordt uitgesloten. De liefde voor theater is daarnaast één van de grootste drijfveren en zorgt ook voor verbondenheid binnen de groep. In de periode dat ik er was werd het theater en/of het uitspelen van situaties als communicatie- of oefenmiddel binnen de groep niet gebruikt. Dit zouden ze bijvoorbeeld kunnen gebruiken om conflicten uit te spelen en daarmee helderder te maken of om te oefenen met fondsen aanspreken. Wel zorgde het onzichtbare theater voor een beter inzicht in de onderlinge communicatie en rolverdelingen. Verder onderzoek naar de aanwezigheid van theatergebruik binnen de groep en mogelijkheden hiervan zou nuttig zijn. Dan ontstaat er nog meer duidelijkheid over de mogelijkheden van educatief theater om onderlinge communicatie en verhoudingen in kaart te brengen en te verbeteren in een dergelijke groep en context. Juist door het afstand nemen van de eigen identiteit en de grenzen die daarmee overschreden kunnen worden, zou educatief theater hier geschikt voor kunnen zijn (McGregor 1977).

De *educadores* komen zelf uit de sociale context waar zij in de beschreven vicieuze cirkel zaten en weinig toegang hadden tot kennis en bescherming. *Proyecto Payaso* heeft bij hen deze cirkel doorbroken door de mogelijkheid te bieden om educatief theater te maken over HIV/Aids. De *educadores* worden nog steeds geconfronteerd met armoede, sociale uitsluiting en discriminatie, maar zijn zich meer bewust geworden van de mogelijkheid van eigen keuzes maken over hun leven. Er ontstaat een positieve spiraal waarbij de *educadores* door deze grotere bewustwording en mogelijkheid tot bescherming, het belang hiervan erkennen en dit willen overbrengen. Hiermee wordt hun perceptie op sociale verhoudingen verbreed. Dit blijkt ook één van de grootste motivaties te zijn om dit werk te doen: meer controle krijgen over hun eigen leven en zichzelf en de directe sociale omgeving te kunnen beschermen tegen deze invloed van armoede. Motiverend voor hen is dat zij in hun directe sociale omgeving het positieve effect van hun werk zien. Daarnaast wordt hun wereldbeeld door dit werk verbreed. Woodward (2008) stelt dat veel indígena dorpen door de bewoners vaak als een op zichzelf functionerend systeem worden gezien en contact met en kennis van de rest van het land schaars is. Door dit werk worden de *educadores* uit deze vertrouwde maar vaak afgesloten omgeving gehaald en komen zij in andere delen van Guatemala, waar de armoede groter is en de kennis minder. Bovendien komen zij in aanraking met mensen die daadwerkelijk HIV-positief zijn. Deze confrontatie zorgt voor een directe prikkeling en motivatie en een groter gevoel van verwantschap met het land, de bewoners en de slachtoffers van de ziekte. Ook is te zien hoe de *rights based approach* ook zijn vruchten bij de spelers afwerpt. Zij beseffen welke rechten zij als

individu hebben en hoe belangrijk het is dat deze worden nageleefd. Een aantal spelers zegt dan ook dat het werken met mensenrechten één van de belangrijkste aspecten aan dit werk is.

Concluderend blijkt dat de belemmeringen die de spelers ervaren de volgende zijn: de confrontatie met negatieve reacties en geconstrueerde ideeën met betrekking tot seksualiteit, armoedefactoren zoals gebrek aan geld en politiek beleid dat dit in stand houdt en de problematiek van HIV/Aids bagatelliseert. Op meer persoonlijk gebied is de soms scheve machtsverhouding tussen *Proyecto Payaso* en *Luces Escondidas* en wisselende motivaties binnen de groep soms een probleem. De obstakels komen grotendeels voort uit de sociale context, en zijn tegelijkertijd ook de motivaties voor het bestaan van de organisatie en theatergroep zijn. De belangrijkste motivaties van de *educadores* zijn grotendeels gebaseerd op factoren die dicht bij henzelf liggen; zichzelf en hun familie kunnen beschermen, de identificatie met de doelgroep, de eigen ervaring met armoede en uitsluiting, door samenwerken vaardigheden aan te leren, de liefde voor theater en het zelf merken dat de werkwijze aanslaat bij het publiek door de reacties en vragen. Het proces van *empowerment* vindt in eerste instantie plaats bij de *educadores* zelf en bij de directe sociale omgeving, dat weer motiverend werkt. Om een dergelijk project draaiende te houden, moet de informatie en werkwijze dus zoveel mogelijk eigen worden gemaakt waardoor de *educadore* zich ermee kan identificeren. Zo wordt de motivatie om kennis over te dragen vergroot. En wanneer deze er is, is de kans op daadwerkelijke verandering aanwezig.

Bronvermelding

Barba, Eugenio en Nicola Savarese

2006 *A dictionary of theatre anthropology; the secret art of the performer*. Londen: Routledge

Bhalla, Ajit en Lapeyre, Frédéric

1997 'Social exclusion: towards an analytical and operational framework' *Development and change*, 1997 (28): 413-433

Brusco, Elizabeth E.

1995 *The reformation of machismo: evangelical conversion and gender in Colombia*. Austin: University of Texas Press

Dempsey, Jenn

2009 *Proyecto Payaso* (Stephane Gue, Anthony Savdie): http://www.odemagazine.com/blogs/intelligent_optimists/7293/proyecto_payaso_stephane_gue_anthony_savdie

Dewalt, Kathleen M. en Dewalt, Billie R.

1989 *Participant observation: a guide for fieldworkers* Altamira Press: Walnut Creek, California

Eriksen, Thomas Hylland

2002 *Ethnicity and Nationalism* Pluto Press: London

Feldman, Douglas A.

1990 *Culture and Aids*. Praeger Publishers: New York

Freire, Paulo

1973 *Pedagogie van de onderdrukten*. Baarn : In den Toren

Goffman, Erving

1990 *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday

Grassly, N.

2005 'The future of the HIV pandemic' *Bulletin of the World Health Organization*, 83, 378-383

Haig, Robin A

1986 'Therapeutic uses of humour' *American Journal of Psychotherapy*, 1986 (6), 543-553

Herring, R.D.

1994 'The Clown or Contrary Figure as a Counseling Intervention Strategy With Native American Indian Clients'. *Journal of Multicultural counseling and development* 1994 (22); 153-165

Hogg, Michael A. en Terry, Deborah J.

2000 'Social identity and self-categorization processes in organizational contexts.' *The academy of management review*, 2000 (25), 121-140

Loomans, Eline

2007 'Een clownspak als paspoort en een toneelgroep als deur: Perspectieven van *Educadores Juveniles* op theater als middel om voorlichting te geven over HIV/Aids' Universiteit Utrecht, Culturele Antropologie (scriptie).

McGregor, Lynn

1977 *Learning through Drama. Report of the Schools Council Drama Teaching Project*, Goldsmiths College, University of London. Heinemann Educational Books for the Schools Council

Mitchell, Anne, e.a.

2000 'Talking sexual health: a national application of the health promoting school framework for HIV/AIDS Education in secondary schools.' *Journal of School Health*, 2000 (70), 6. 262-264

Nijstad, Bernard Arjan

2009 *Group performance*. Hove: Psychology Press

Organisation for economic co-operation and development (OECD)

2001 *The DAC lines poverty reduction*. France: OECD Publications Service

Nussbaum, Martha C.

1999 *Sex and social justice*. New York: Oxford University Press

Pittinsky, Todd L. en Simon, Stefanie

2007 'Intergroup leadership' *The leadership quarterly*, 2007 (18), 586-605

Replogle, J.

2005 'Sex and the Catholic Church in Guatemala' *Lancet (North American Edition)*, 2005 (366), 622-623

Savdié, Anthony en Chetley, Andrew

Jaar onbekend. 'Sexual health communication across and within cultures: the Clown Project, Guatemala.' *Uitgegeven in eigen beheer*

Sengupta, Ami e.a.

2008 'The social-spatial dynamics of identity construction in a gender and development communication initiative' *Journal of Creative Communications* 2008 (3:3): 279-304

Schechner, Richard

1985 *Between theatre and anthropology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press

Shillington, J.W.

2002 *Grappling with Atrocity, Guatemalan Theater in the 1990's* London: Associated University Press

UNESCO

2005 'Manual de teatro y VIH/Sida. Para México y Centro-América' *Rapport voor UNESCO*, Guatemala: Heller Palacios

Usaid

2010 'HIV/Aids Health profile; Guatemala'

Woodward jr., Ralph Lee

2008 *A short history of Guatemala*. Editorial Laura Lee

Woolfolk, Anita e.a.

2008 *Psychology in education*. Harlow, Pearson Longman

Internet

Google

www.google.com

Proyecto Payaso website

www.proyectopayaso.org

US Department of State

2010 <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2045.htm>

World Bank: Guatemala: an assessment of poverty

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20207581~menuPK:443285~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367,00.html>

Bijlage 1. Reflectieverslag

Het veldwerk heb ik ervaren als geweldig, verschrikkelijk, bijzonder, saai, maar bovenal: leerzaam. In het begin vond ik het lastig dat mijn onderzoek plaatsvond bij een kleine groep. Omdat het maar acht jongeren waren en ze vrij hecht waren, vond ik het moeilijk om en hoe hier tussen te komen. De eerste periode voelde ik me dan ook best onzeker en alleen. Ook was het een enorme confrontatie met mezelf; ik zat in een omgeving en context die ik niet kende, moest een groep ‘binnenkomen’ van mensen die ik nog nooit eerder had gezien en hoewel de spelers mijn leeftijd waren, was écht relateren aan hun lastig. De taal had ik onderschat. Ik pikte het Spaans redelijk snel op, maar desondanks begreep ik lang niet alles en kon ik mezelf niet altijd compleet duidelijk maken. Bovendien werd er regelmatig Kaqchikel en Tzutujil’ gesproken, wat het uitgesloten gevoel versterkte.

Deze heftigheid, onzekerheid en confrontatie ervoer ik voornamelijk de eerste twee weken. Hoewel daarna ook nog af en toe aanwezig, verminderde dit sterk tijdens en na de vijfdaagse *gira*. Ik heb de spelers toen veel beter leren kennen en zij mij. Hierdoor kregen we een meer vriendschappelijke band. Ook en daardoor betrok ik mezelf vaker bij onderlinge gesprekken tussen hen, vroeg of ze op Spaans wilde overschakelen en deed actiever navraag naar dingen die ik niet snapte of wilde weten. Het meedoen in de voorstelling was echt een omslagpunt. Dit werd door hen erg gewaardeerd, en ik vond het zelf heel leuk en snapte het educatieve theater beter van binnenuit. In de jaarevaluatie met *Luces Escondidas* en *Proyecto Payaso* werd ik vanwege het meespelen zelfs genoemd als iemand die het afgelopen jaar iets aan de groep had bijgedragen.

Elke antropologisch onderzoek(st)er moet zich bewust blijven van zijn of haar aanwezigheid en de invloed die dit kan hebben op het onderzoek. Dit gold voor mij heel sterk, omdat ik zo intensief samen was met slechts een kleine groep informanten. Waar ik het in het begin moeilijk vond om echt tot de groep door te dringen, vond ik het nadat dit gelukt was lastig om objectief te blijven. Ik kreeg voorkeuren voor personen en omdat zij en hun werkwijze zo vertrouwd was geworden, vielen sommige dingen me minder op. Ik heb geprobeerd dit te ondervangen door hier bewust van te blijven, zoveel mogelijk op te schrijven, te vragen en te proberen me niet te laten leiden door voorkeuren voor spelers. Daarnaast vond ik het moeilijk om tijdens meerdere interviews te horen dat de relatie met Samuel voor de groep niet zo positief uitpakte, omdat ik veel contact met hem had en niet het gevoel had dat hij deze mening van de spelers kende. Ik denk dat dit had kunnen verbeteren als dit werd uitgesproken, maar ik heb hier uiteindelijk niks over gezegd. Ik was bang meer schade te berokkenen dan goed te doen. Bovendien kon het ethisch niet: ik had de spelers beloofd geen

informatie door te spelen aan anderen, en als ik dat toch had willen doen had ik daar eerst goed met hen over moeten overleggen.

Het onderzoek doen bij een organisatie had voor- en nadelen. Ik vond het fijn om meteen in contact te kunnen komen met mijn informanten, een aanspreekpunt te hebben en duidelijkheid te krijgen. Ik heb geen problemen gehad met afgezegde afspraken of niet weten hoe je informanten gaat leren kennen, wat erg prettig was. Nadelig vond ik met dit onderzoek minder werd betrokken bij het dagelijkse leven van mijn informanten. Hoewel ik dit had kunnen bedenken omdat hun werk het thema van mijn onderzoek was, miste ik soms de 'antropologische' ervaring van het echt op (proberen te) gaan in de leefwereld van de informanten, ook omdat ik niet in hetzelfde dorp als hen woonde. Er was een hele duidelijke scheiding tussen thuis en werk. Ik had deze scheiding minder kunnen maken door te proberen ook in hun persoonlijke, dagelijkse leven te worden betrokken. Dit achtte ik echter als bijna onmogelijk, omdat ik er simpelweg geen tijd en energie voor had met dagen van 6 uur 's ochtends tot 6 uur 's avonds. Een ander aspect was dat ik verplichtingen naar de organisatie toe had. Ik stond achter deze ideologie, omdat ik hiermee iets terug kon doen voor mijn informanten en door samenwerken een meer gelijke relatie kon opbouwen. De workshops die ze me vroegen te geven vielen echter rauw op mijn dak; ik had dit nog nooit gedaan en zeker niet in het Spaans. Ik heb met de spelers en met Samuel overlegd over de invulling en de bedoeling hiervan en wilde het ook nuttig voor mij laten zijn. Uiteindelijk heb ik veel data verkregen uit deze workshops door een interview te oefenen over de belangrijkste aspecten van hun werk en de groep. Het bleek dus erg leerzaam en nuttig om verder te kijken dan de 'klassieke' methoden van participerende observatie en interviews.

Een lastig moment was tijdens het afsluitende gesprek met Samuel. Hij vertelde tevreden te zijn over mijn onderzoek en resultaten, maar dat ze als organisatie in het vervolg geld wilden krijgen van dergelijke onderzoekers. Dit om de tijd en energie die er in hen werd gestoken evenredig te laten zijn met de winst die ze eruit behaalden. Los van mijn mening over informanten wel of niet betalen, vond ik het niet prettig dat hij dit aan het eind van het onderzoek vertelde en dit koppelde aan de moeilijke financiële situatie van *Proyecto Payaso*. Hoewel hij benadrukte dat hij niet nu geld van mij wilde, voelde ik me voor het blok gezet en dit heb ik ook gezegd. Daarnaast irriteerde het me dat hoewel hij een gelijke relatie nastreefde, ik ineens alsnog werd benaderd als de relatief rijke Westerse student die honderden euro's over zou hebben. Deze irritatie werd nog versterkt door het feit dat Samuel zelf uit Frankrijk komt. Hoewel ik me bewust ben van mijn ongetwijfeld grotere bankrekening dan die van de spelers, had ik niet het gevoel dat ik hen financieel iets verschuldigd was. Ik had altijd mijn eigen kosten betaald, ze wisten dat het slechts een kort onderzoek was en als ik de tijd had moeten uitbetalen die *Proyecto Payaso* aan mij had besteed, vond ik dat dit van tevoren duidelijk had moeten zijn. Bovendien zou dit zijn ingegaan tegen de ethische regels op

antropologisch gebied (Dewalt en Dewalt 1989). Wel heb ik *Luces Escondidas* als groep een donatie gegeven zodat ze materiaal kunnen aanschaffen. Ik denk dat dit bij een organisatie ook gemakkelijker kan dan bij een puur 'vriendschappelijke' basis met informanten. *Luces Escondidas* ontving het geld als theatergroep, niet als individuen voor persoonlijk gebruik. Daarnaast wil ik hen het komende studiejaar aandragen als goed doel bij studievereniging Djembé. Op deze manier hoop ik wel iets terug te kunnen doen voor hen, maar gaat dit niet in tegen mijn eigen financiële situatie en ethische of morele regels.

Door met succes een onderzoek te doen in een land dat ik niet kende, zonder het vangnet van vrienden en familie en in een taal die niet mijn moedertaal of tweede taal was, heb ik meer vertrouwen gekregen in mijn eigen mogelijkheden en kracht. Daarnaast vond ik het geweldig om een zo ander land als Guatemala relatief goed te leren kennen. Ik stond er verbaasd over hoe snel ik gewend raakte aan de *traje* van de indígenas, hoe ik ging houden van het Spaans en hoe ik met steeds meer gemak mijn weg vond met en tussen de chickenbussen, tuc-tucs, bootjes, taxi's, nafluitende mannen en bijna altijd behulpzame en vriendelijke mensen. Ik heb ontzettend veel geleerd, gelachen, boos en blij geweest en de combinatie van deze momenten, mensen en plekken maakten het tot een onvergetelijke ervaring.

Bijlage 2. Spaanse samenvatting

Resumen en Español

En este resumen voy a compartir algunas conclusiones y cosas notables de mi investigación. La pregunta central que quería responder esta:

‘Como trabajan las *educadores* del grupo teatro educativo *Luces Escondidas* juntos para hacer teatro educativo del VIH/Sida y cuales son los motivaciones y de los impedimentos que ellos experimentan?’

En este resumen solo voy a compartir las cosas más importantes de mi investigación, porque he tratado muchos temas diferentes.

El grupo *Luces Escondidas*

Cosas que ellos les gustan de este trabajo son los viajes, trabajar con teatro y enseñar sobre los temas de VIH y seksualidad. La mayoría de los educadores dicen que las palabras y las canciones con estas palabras son lo más importante en el espectáculo. A muchos educadores les gustan que ahora ellos pueden trabajar más ‘solo’ y libre que antes, pero dicen también que antes había mas estructura y disciplina. *Proyecto Payaso* ayuda con las herramientas y dinero, entonces los educadores no son autónomos totalmente. A veces ellos no les gustan eso mucho, pero no tienen un elección. Pero, ellos quieren aprender más de conocer a otras organizaciones también y Proyecto Payaso quiere ayudar con eso.

Las motivaciones

Los educadores quieren conocer más sobre VIH/sida para protegerse y proteger la familia. Ellos saben que la educación sobre de la seksualidad y el VIH/sida faltan en muchas veces. Razones por eso que yo escuchaba son la pobreza, machismo, religión y discriminación. Piensan que este es peligroso: cuando personas no saben (casi) nada sobre este, tiene una posibilidad grande de obtener esta enfermedad. Quieren que todos tienen la posibilidad de tener conocimiento sobre estas cosas.

Discriminación entre indígenas: algunos tienen la experiencia con este y dicen que la sociedad y el gobierno no pone suficiente atención a las indígenas que viven en pueblos rurales. También de derechos humanos son importantes para los educadores: ellos dicen que todos y todas tienen de derecho de vivir su vida como quiere y elige que quiere, y ellos quieren ayudar con este.

Los impedimentos

La familia y el ambiente social a veces tienen problemas con este trabajo y con el tema. Entonces algunos educadores no dicen a muchas personas que es su trabajo. Además, a veces el público no quiere escuchar o tocar los condones.

El gobierno no ayuda y entonces hay a veces problemas con el dinero. También no hay un sistema bueno de las pruebas de VIH.

Conclusión en general

Proyecto Payaso tiene dos objetivos en general: dar educación sobre VIH/Sida y sexualidad y así las personas podrían protegerse mejor y, el segundo, dar una posibilidad para jóvenes de aprender cómo de trabajar con la salud sexual. Como el público va en realidad protegerse o no se, porque no había mi investigación.

Pero, yo pienso que el objetivo de aprender jóvenes cómo de trabajar con VIH/sida y salud sexual fue en este grupo bien. Todos y todas me dijeron que antes este trabajo sabía casi nada sobre VIH/Sida, condones, cómo protegerse y cómo de hablar sobre este. Aunque tal vez no es perfecto y algunos piensan que no saben suficiente ahora, ellos aprendieron mucho, podrían protegerse mejor y saben cómo tienen que trabajar en un grupo y que serían mejoramientos por eso.